דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

מדור רביעי

מנהיגי הדור

פרק א'

רבן גמליאל הראשון

אחרי דור הלל ושמאי בא דורם של רבן גמליאל הראשון, אשר במשנה ובתלמוד הוא קרוי רבן גמליאל הזקן [1].

במות הלל היה בנו רבן שמעון לנשיא תחתיו. אבל ימי נשיאותו היו מועטים, ולא נשארו לפנינו שום הלכה ושום מאורע אשר נזכר בהם שמו; רק שמו מופיע ברשימה קצרה של הנשיאים במאה האחרונה לפני החורבן [2]. לפיכך הוחזק בנו רבן גמליאל ראש הדור אחרי הלל.

בראשית ימי רבן גמליאל הזקן זרחו שביבי אור לבני ישראל יושבי ארץ יהודה, וניתן להם להשיב רוחם אחרי התלאות שסבלו מממשלת הורדוס וארכילאוס בנו. הם הפיקו חפצם מהקיסר אוגוסטוס, ארכילאוס הדח מארץ יהודה [3] וכל ההנהגה הפנימית נמסרה ליד הסנהדרין, בית־הדין הגדול, כאשר היה בימים הראשונים ובימי החשמונאים.

הסנהדרין, אשר נתבטלה בהשתדלות אנטיפטר, חזרה כבראשונה. אחרי אשר במשך ימים רבים לא נשמע קול התורה מתוך לשכת הגזית, כי אם מתוך כתלי בית המדרש של בית שמאי ובית הלל — חזרה שוב תורה לאכסניא שלה ומלשכת הגזית של בית־המקדש יצאה תורה לכל ישראל.

בימי הלל ושמאי, הידועים לנו מן המשנה והתלמוד, אין אנו שומעים הוראות יוצאות מלשכת הגזית או ממעלות המקדש, כי אם רק ממקום הועד במתיבתא. אבל עתה בימי רבן גמליאל רואים אנחנו שמקום הועד חזר אל לשכת הגזית ואל מעלות הר הבית.

במשנה במסכת פאה (פ"ב מ"ו): „מעשה שזרע רבי שמעון איש המצפה לפני רבן גמליאל ועלו ללשכת הגזית, שאלו, אמר ר' נחום הלבלר מקובל אני, וכו'".

במסכת ערלה (פרק ב' משנה י"א): „יועזר איש הבירה היה מתלמידי בית שמאי ואמר שאלתי את רבן גמליאל הזקן עומד בשער המזרח ואמר..."

בתוספתא שבת [4]) (פ' י"ד ב') „אמר ר' יוסי פעם אחת הלך ר' (אבא) חלפתא אצל רבן גמליאל [5]) לטבריה, מצא יושב על שולחנו של ר' יוחנן בן נזוף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו. אמר לו ר' (אבא) חלפתא

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

זכוה־הייתי ברבן גמליאל אבי, אביו, שהיה יושב על גב מעלה־הר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי ובנאי תחת הנדבן". ב ד"ל ד"ל בתוספתא סנהדרין[5] (פרק ב' ו') "מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבים על גב מעלות בהר הבית ויוחנן סופר הלז לפניהם. אמר לו כתוב לאחנא בני גלילא עילאה ולבני גלילא תחתא שלמכון יסגא: מהדעונא לכון כי מטא זמן ביעורא לאפוקי מעשריא ממעוטני זתייא, ולאחנא בני דרומא לאפוקי מעשריא מעומרי שבליא, ולאחנא בני גלותא דבבל ובני גלותין די מדי ושאר כל גלותא דישראל שלמכון יסגא: מהדעין אנחנא לכון דגוזליא רכיבין ואימרייא דעדקין וזימניה דאביבא לא מטא ושפר באנפאי ובאנפי חבראי ואוסיפנא על שתא תלתין יומין". ד"ל ד"ל משתי התוספות בשבת ובסנהדרין. מתברר לנו, שלא במקרה ישב רבן גמליאל פעם אחת על גב המעלות של הר הבית, אלא (כנראה) היה זה מקום קבוע ומושב בית הדין הגדול לצרכי רבים[7]. ד"ל ד"ל

בדברי המשנה, וכן בדברי יוספוס, מופיע רבן גמליאל כמנהיג מדינה מצליח. וז"ל המשנה בעדיות (פרק ז' מ"ז): "מעשה ברבן גמליאל שהלך ליטול רשות[8] מההגמון בסוריה ושהה לבוא ועיברו את השנה על תנאי לכשירצה רבן גמליאל. וכשבא אמר רוצה אני, ונמצאת שנה מעוברת". מה היה לו לרבן גמליאל ליטול רשות מן ההגמון בסוריה, והרי הענינים המדיניים שנגעו בממשלת רומא היו בסמכותו של הנציב ביהודה, אשר ישב בקיסריה? ברם, ידוע לנו מקרה אחד, כאשר לא היה נציב ביהודה והארץ היתה נתונה תחת שלטון ההגמון בסוריה. היה זה בימי ויטליוס, כאשר על פי בקשת בני ישראל, וגם לבקשת השומרונים, הוא הדיח את הנציב פונטיוס פילאטוס וצוה לנסוע לרומא להצטדק לפני הקיסר טיבריוס, ואז שלח ויטליוס את מרצלוס לקיסריה לנהל ביהודה את הענינים המקומיים. בערך שהוא עצמו לקח בידו את ההנהגה הכללית (קד' י"ח ד' ב').

המאורע הזה מקביל בזמנו לנסיעתו של רבן גמליאל הנזכרת במשנה בעדיות. שכן עיבור השנה חל בחדש אדר[9] ופעם הוכרחו לעבר בהעדרו של רבן גמליאל על תנאי שירצה, והוא לא שב אז כי אם באדר שני, שבועות מספר לפני פסח. ומדברי יוספוס (קד' י"ח ד' ג') יוצא, שזמן בקשת היהודים לפני ויטליוס היה שבועות מספר לפני הפסח. "אחר כך (אחר ששלח את פילאטוס לרומא) נסע ויטליוס ליהודה ויבא לירושלים במועד חג המצות".

לפי זה מסתבר, כי רבן גמליאל נסע אל ההגמון ויטליוס לסוריה, כדי לדון עמו על צרכי צבור (להתאונן על פיזאטוס), ונעדר מירושלים עוד בסוף אדר ראשון ושם רק באדר שני, ובעקבות התלונה על פילאטוס בא

www.daat.ac.il

ויטליוס במועד חג הפסח לירושלים. יוספוס ממשיך לספר: „כאשר היהודים קבלו אותו (ויטליוס) קבלת פנים מפוארת, בטל לגמרי את מסי השוק בירושלים וגם הרשה לכהנים לשמור הם את בגדי הכהן הגדול בבית המקדש כאשר נהוג בימי הקדם".

כאן מתבלטת לעינינו חכמתם של גדולי ישראל, ובראשם רבן גמליאל, גם ברקע המדיני, אשר ידעו לפעול לטובת העם בדרכי שלום. ההגמון הרומאי הבין, כי מגמת מנהיגי ישראל היתה, שהיחס לרומא ישאר תקין וחוקי. כאשר הנציב ביהודה קלקל את יחסו לעם, ידעו המנהיגים למנוע מרד בממשלה הרומאית, דבר שהיה בו כדי לסכן את העם, ופנו אל האיש שבידו הסמכות המדינית להדיח את הנציב הרשע. ההגמון גם נוכח לראות, כי לטובת הממשלה הרומאית הוא, להסביר פנים ליהודים, והדיח את פילאטוס וגם בטל את המס המטריד של שוק הפרות, אשר מזמן ארכילאוס עד עתה בקשו היהודים את בטולו ולא נענו, וכן צוה להחזיר לכהנים את בגדי הכהן הגדול.

בזה הפרו חכמי ישראל את מזימת אויביהם היונים ובעל־בריתם הנציב פילאטוס, אשר מטרתם היתה להשפיל את כבוד היהודים או להביא אותם להתקוממות נגד השלטונות הרומאים, בתקווה שזה יביא לידי השמדת עם ישראל בארצו.

כל זמן אשר הגה ההנהגה הפנימית היה בידי רבן גמליאל, נשיא הסנהדרין, הצליחו חכמי ישראל להסדיר את החיים הצבוריים על־פי התורה ולהתגונן נגד אויבים מבחוץ בחכמה ותבונה. זאת היתה מטרתם, כאשר בקשו מאת הקיסר אוגוסטוס להשתחרר מעריצות האדומים על ידי סיפוח ארץ יהודה לסוריה. הם הבינו כי אין בכוחם לקיים מדיניות חוץ נגד רומא והסתפקו באוטונומיה פנימית שנתנה להם לחיות חיים של תורה ומצוות, חיים של חרות כפי שהיה חרות על הלוחות.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ב׳

משקלקלו הכותים

בימי רבן גמליאל אירע דבר אשר בגללו נאלצו החכמים לשנות את המנהג שהיה נהוג עד אז, להודיע לגולה על קידוש החדש בהשאת משואות. המשנה במס׳ ראש השנה (פרק ב׳ מ״ב) אומרת: „בראשונה היו משיאין משואות, משקלקלו הכותים התקינו שיהיו שלוחין יוצאין״.

לא נתבאר במשנה ובתלמוד מתי תקנו את התקנה הזאת. בירושלמי בר״ה (פרק ב׳ הל׳ א׳) מצינו: „מי בטל את המשואות? רבי בטל את המשואות, והתיר רוצח והתיר עד מפי עד, והתיר שיהיו יוצאין מבערב בחזקת שנתקדש״. והנה אי־אפשר שרבי, דהיינו רבי יהודה הנשיא, בטל את המשואות, כי הרי מפורש במשנה ג׳ בפרק א׳ שהשלוחין כבר היו יוצאין כשהיה בית המקדש קיים[1]). ואם כן יש להסיק: או שבירושלמי חסרה המלה „גמליאל״ לאחר „רבי״ וצריך להיות „רבן גמליאל בטל״, או כי הירושלמי מביא ברייתא עתיקה מימי רבן גמליאל הזקן, וכי גם הוא נקרא בזמנו סתם „רבי״, כשם שבדורות הבאים נקרא הנשיא של הדור סתם „רבי״[2]).

על מעשה הרשעות של הכותים כלפי היהודים בימים הראשונים של נשיאות רבן גמליאל הזקן, או זמן קצר לפניה, מספר יוספוס (קד׳ י״ח ב׳ ד׳): „בימי נציב קופוניוס אשר... נשלח לארץ יחד עם קוירינוס, קרה מקרה, כי במועד חג המצות, אשר קוראים אנחנו פסח, היו הכהנים רגילים לפתוח שערי בית המקדש מיד לאחר חצות הלילה[3]). ויהי כאשר אך נפתחו השערים, והנה שומרונים שבאו חרש לירושלים השליכו עצמות מתים באולמות ובכל העזרה״. מן המעשה הזה אנו למדים עד כמה השתדלו השומרונים להפריע את חגיגת המועדים. הכותים האלה ידעו שאם יתפסו בפשעם סופם ליהרג, אבל כדאי היה להם לסכן את עצמם, ובלבד לבטל את העבודה בחג יום או יומים.

נקל להבין איפוא את שאיפתם להשבית את חגיגת המועדים בזמנם לרבבות בני הגולה, אשר חגגו את החג ביום בו הודיע להם הבית דין הגדול בירושלים על ידי המשואות, וזה ניתן להם בנקל מבלי לסכן את עצמם על־ידי זיוף המשואות, כשהשיאו אותם שלא בזמן קדוש החודש.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

בית־דין לא היו משיאין משואות, אלא אם נתקדש ביום שלשים, ואם לא השיאו את המשואות באותו לילה, ידעו בני הגולה שלא קדשו את החודש וכי החודש הקודם היה מעובר. וקרה שבית־דין עברו את החודש ולא השיאו משואות, אבל הכותים השיאו בהרים שלהם והטעו את בני הגולה, שסברו כי החודש הקודם היה חסר, ויום השלשים שלו היה כבר היום הראשון של החודש החדש, ולפי הטעות הזאת חגגו את המועדים*). כתוצאה מכך התקינו לשלוח שלוחים־לגולה, להודיע שנתקדש החודש החדש.

[illegible]

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ג'

רבן גמליאל הזקן ותקנותיו

שחיתות המדות בתקופת ממשלת הורדוס ולאחריה, הביאה הפקרות בחוגים שונים ונעשו מעשים אשר לא נשמעו כמותם בדורות הקודמים. בגלל זה ראה רבן גמליאל הכרח לתקן תקנות, להסיר מכשול מדרך רבים, שלא להניח מקום למקלקלים לקלקל.

בגטין פרק ד' (גטין נד.) נאמר: "השולח גט לאשתו והגיע השליח ואמר לו גט שנתתי לך בטל, הרי זה בטל... בראשונה היה עושה בית דין במקום אחר ומבטלו. התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהיו עושין כן מפני תקון העולם".

"בראשונה היה משנה שמו ושמה ושם עירו. התקין רבן גמליאל הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שם שיש לו, אשה פלונית וכל שם שיש לה מפני תקון העולם".

"אין [1] אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה, נמנעו מלהשביע, התקין רבן גמליאל הזקן שתהא נודרת ליתומים כל מה שירצו וגובה כתובתה".

"העדים חותמין על הגט מפני תקון העולם [2]".

וכל התקנות האלה נתקנו מפני תקון העולם, עקב קלקול הדור. בראשונה היתה תקנה, שהבא לפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה, ולפי זה גם האלמנה לא תפרע כתובתה מהם אלא בשבועה. אבל בזמן רבן גמליאל נמצאו נשים אשר הקלו ראשן בשבועה זו בטענן כי כל אשר כבר קבלו על חשבון הכתובה, הוא כאין וכאפס לעומת טרחתן שטרחו לטובת היתומים. באותה תקופה אפילו אי־זהירות בשבועה לא היתה מן הדברים הנדירים. וכדי שלא להכשיל את האלמנה באיסור החמור של שבועת שקר, תקן רבן גמליאל לא לדרוש ממנה את השבועה, ובמקומה ידירו היתומים את האלמנה. התקנה הזאת הצילה את האלמנה מאיסור חמור; ומאידך גם נתנה אפשרות לאלמנה זהירה מאד, לגבות את כתובתה בלי היסוסים, וגם עמדה לצד היתומים, שלא יקל לאלמנה לקחת על חשבון כתובתה יותר ממה שמגיע לה.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

שלש התקנות לענין גטין תקן רבן גמליאל על־מנת להציל את האשה מרשעת בעלה, אשר עמד לגרש אותה. נוכח ירידת המוסר באותה תקופה חששו החכמים פן ימצא מגרש שיכשיל את אשתו בדרך זו, שישלח לה גט בלי ידיעתם של השליח והאשה, עד שלא בא לידה, ואז הגט בטל והאשה עדיין אשת בעלה הראשון, כך שהנשואים השניים באיסור כרת והאומללה צריכה לצאת מזה ומזה. וכדי להגן על האשה נתקנה התקנה שאסרה על הבעל לבטל את הגט בלי ידיעת השליח.

וכן היה ביד רשע להרע לאשתו בדרך אחרת, אם היו לו או לאשתו שמות שונים במקומות שונים — ובפזור בני ישראל בימי ר"ג לא היה זה דבר נדיר — והוא כתב בגט רק אחד מן השמות, ואחר שהאשה קבלה את הגט ונישאה לאחר ערער המגרש בטענה שהשם שכתוב בגט אינו שמו או שמה האמתי ואין זה גט; על־כן התקין רבן גמליאל לכתוב בגט: איש פלוני וכל שם שיש לו ואשה פלונית וכל שם שיש לה.

לפי ההלכה גט שנמסר בפני עדי מסירה כשר גם אם אין עדים חתומים בו. דבר זה נתן למגרש מקום לקנטר, על־ידי עירעור נגד עדי מסירה במקרה שהלכו למדינת הים או מתו, ולא היו בית־דין יכולים לעמוד על העירעור. על־כן התקין רבן גמליאל שיהיו עדים חותמים על הגט מפני תקון העולם, כך שאם הבעל יערער על הגט יקויים בחותמיו, ואפילו אם אינם לפנינו יכולים לקיים את חתימתם.

ומבואר שכל התקנות האלה לא נתקנו אלא בתור גדר ומשמרת לתורה, ורבן גמליאל תקנן כדי שלא יבואו פורצים ויפרצו באיסורי תורה ולא יעיזו לחלל את הקודש. שלש התקנות לגטין הן איפוא גדרים לדין תורה.

התקנה שאלמנה נודרת ליתומים היא תקון לתקנה קודמת של אנשי כנסת הגדולה[3], שהם תקנו את שבועת האלמנה לטובת היתומים, אבל בתקופת ירידת המוסר, כאשר היה מקום לחשוש שמא תצא תקלה מן התקנה הזאת, שינה רבן גמליאל אותה בתקנתו, אשר מצד אחד השאירה את הגנת היתומים ומאידך דאגה גם להגנת האלמנה.

תקנה אחרת של רבן גמליאל מראה לנו, עד כמה היו קבועים בזמנו פרטי גזרות דרבנן.

במסכת ראש השנה (פרק ב, מ"ה דף כ"ג) מצינו: „חצר גדולה היתה בירושלים ובית יעזק היתה נקראת, ולשם כל העדים (אשר ראו את החדש) מתכנסים... בראשונה לא היו זזים משם כל היום. התקין רבן גמליאל שיהו מהלכים אלפים אמה לכל רוח, ולא אלו בלבד אלא אף החכמה הבאה לילד והבא להציל מן הדליקה ומן הגייס ומן הנהר ומן המפולת, הרי אלו כאנשי העיר ויש להם אלפים אמה לכל רוח". כל הנזכרים במשנה לא

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

וכו' בראשונה אפילו אלפים אמה, תחומם של תושבי העיר אשר באו לשם לקיים מצוה גדולה, ולא זזו ממקומם.

והנה הגבלת ההילוך בשבת בתחום אלפים אמה (תחום שבת) היא גופא לא מן התורה היא, אלא מן התקנות הקדומות[4], וכדי לחזק את התקנה אסרו החכמים למי שיצא מתחומו לזוז ממקומו[5]. וגם באסור זה הקפידו כל־כך, שאפילו מי שיצא לצורך מצוה גם הוא לא זז. ראה רבן גמליאל שאיסור זה עלול למנוע אנשים מקיום מצוות גדולות וגם מלמהר להצלת נפשות, והתקין כי כל מי שיצא מתחומו לצורך קיום מצוה, יש לו הדין של אנשי המקום אשר לשם הלך לקיים את המצוה ומותר לו ללכת בכל תחום של אלפים אמות, כמו אנשי המקום.

הצד השוה של תקנות רבן גמליאל הזקן הוא, שבאו לחזק קיום התורה בחיי הכלל והפרט.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ד'

בקורת של שיטת וייס כתקנות ר"ג הזקן

כדי להסיר מכשול מדרך החקירה, עלינו לשים לב לדברי החוקרים, אשר תחת לראות נכונה את דברי התורה ותקנות החכמים, הפכו אותם ורצו להוכיח מתקנת רבן גמליאל, שאפשר לעשות תקנות נגד דברי התורה.

ווייס [1]) מאריך בזה וכולל בדבריו גם דברי אחרים, על כן ראוי לנו לשים לב לכל השיחה הבטלה הזאת, אשר נקרא עליה שם חקירה.

ווייס כותב: „אלו הן התקנות המיוחסות לרבן גמליאל:

א) העדים שראו את החדש לא היו זזים ממקומם כל היום, התקין רבן גמליאל...

ב) תיקן שמשיאין את האשה עפ"י עד אחד (יבמות קט"ז).

ג) בראשונה היה המגרש ע"י שליח מבטל הגט וכו', התקין ר"ג שלא יהיה רשאי לבטל כי אם לפני השליח (גטין פרק ד', דף לב:).

ד) התקין לכתוב בגט שם האיש והאשה וכו' וכל שם וכנוי.

ה) התקין שהאשה הבאה לגבות כתובתה מנכסי היתומים תהיה נודרת וכו'.

ו) התקין שהעדים חותמים על הגט ולא די בעדי מסירה וכו'.

אלה התקנות עשה מפני תיקון העולם. וגראה מזה כי במקום שנדרש איזה דבר מפני תיקון העולם, נטה מן המקובל אף בהיות הקבלה נוסדת בתורה. ועל כן התיר את המוחזקת לאשת איש ע"י עד אחד אף שהתורה אמרה על פי שני עדים יקום דבר. תקן שביטול שליחות לא יועיל לבטל הגט אף שמן הדין הגט בטל. וגם תקנתו בבחינת עדי החדש אינה מסכמת עם הקבלה, כי לפי הקבלה אין להם כי אם ד' אמות, ואיך נתן להם ר"ג אלפים אמה? אין זה אלא מפני שירד לסוף דעת התורה, שתכליתה תיקון העולם, ועל כן כשמכריח תיקון העולם ללכת צעד אחד הלאה מאשר הלכה, אם משנוי הענינים או הזמנים, לא חש והלך כמשפט זקנו הלל" [2]).

אלה דברי וייס. צא וראה כמה עשיר הוא בקבלות של תורה, עד שיש לו קבלות כאלה אשר לא שמעתן אוזן מעולם! פתאום נעשה לו דבר העדים שלא זזו ממקומם בהלכם חוץ לתחום, לקבלה של תורה עד שאמר

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

לנו: "וגם תקנתו בבחינת עדי החודש אינה מסכמת עם הקבלה כי לפי הקבלה אין להם כי אם ד' אמות ואיך נתן להם ר"ג אלפים אמה? אין זה כי אם שירד לסוף דעת התורה". אבל האם לא ידע וויס דבר הידוע לתינוקות של בית רבן כי הדין שהיוצא מחוץ לתחום אין לו אלא ד' אמות, אינו מדאורייתא ומהקבלה. האם לא ידע וויס שגם מדרבנן זה אינו מעצם התקנה, כי אם חומרה נוספת על התקנה של תחומין, שהיא בעצמה מדרבנן, לפי שהחמירו לא לצאת יותר מד' אמות חוץ לעיר, ואין בזה שום איסור דאורייתא. ורק על זה באה תקנתו של רבן גמליאל לפי המשנה בראש השנה (פרק ב' מ"ח) "... בראשונה לא היו זזין (העדים) [3] משם כל היום. התקין ר"ג הזקן שיהיו מהלכין אלפים אמה לכל רוח". מן המשנה מבואר, כי בראשונה לפני תקנת רבן גמליאל לא היו זזים מן החצר ושם בדקו אותם. ודבר זה אין לו שום שייכות לאיסור דאורייתא, כי אם רק לעצם תקנת דרבנן של איסור תחומין אלפים אמה. לאחר תקנת ר"ג היה דינם של אלה שיצאו ברשות ב"ד כדין אנשי העיר. אבל מי שיצא בלי רשות ב"ד, נשאר עונשו בתוקפו ואסור היה לו לצאת יותר מד' אמות חוץ לעיר.

אין איפוא בתקנה זו דבר "שאינו מסכים עם הקבלה" כמו שמסר וויס לקוראיו.

אך גרוע עוד יותר, וגובל כמעט עם זיוף, הוא שוויס אומר: "ר"ג תקן שמשיאין את האשה ע"פ עד אחד" (יבמות קט"ו). שם אין זכר מתקנת ר"ג, אלא נזכר רק שרבי נחמיה איש בית דלי אמר "מקובלני מרבן גמליאל שמשיאין אשה ע"פ עד אחד". ובמשנה האחרונה של מס' יבמות (דף קכ"ב) מובא, כי כאשר שמע רבן גמליאל דיבנה את דברי ר' נחמיה נזכר הוראה של זקנו ר"ג הזקן שבמקרה מסויים השיא נשי הרוגים על פי עד אחד. במשנה בעדיות (פ"ו מ"א) מעיד ר' יהודה בן בתירא על ההוראה הזאת בין הוראות אחרות, אבל אינו מזכיר את שם רבן גמליאל הזקן [4].

דברי וויס: "התקין לכתוב שם האיש והאשה וכל שם וכנוי שיש להם", עשויים להטעות את הקורא לחשוב שעד זמן רבן גמליאל הזקן לא כתבו שם איש ואשה, בו בזמן שמעולם היה נהוג לכתוב שם איש ואשה, אלא שבימי רבן גמליאל, כאשר גדל הפיזור ובמדינות הים היו להרבה יהודים שמות אחרים, היה צורך לתקן תקנה להוסיף לשם איש ואשה כל כינוי שיש להם [5].

לתקנת רבן גמליאל שהעדים חותמים על הגט, מוסיף וויס: "ולא די בעדי מסירה". הוספה זו נותנת מקום לטעות, שלאחר התקנה גט בלי חתימת עדים פסול. ואולם, זה אינו נכון, שכן ר' אליעזר מכשיר אפילו

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

לכתחילה וגם רבנן אומרים אם נישאת הולד כשר[6]. והרא"ש[7] כותב: והא דתנן התקין רבן גמליאל שיהיו עדים חותמין על הגט, לא שיהא צריך לעשות כן לכתחילה, אלא תיקן ולמד לעשות כן כדי שלא יהא צריך לעדי מסירה, אבל אם ירצה לכתחילה לסמוך על עדי מסירה יש לסמוך. וכן פירש"י לעיל פ"ק דף ג: דרבי אליעזר מכשיר אפילו לכתחילה.

ובאשר לתיקון שתהא אלמנה נודרת ליתומים, כבר נתבאר[8] שאינה כי אם תקנה על תקנה קדומה, שכן עיקר השבועה הוא רק תקנת החכמים, אלא בית־דין נמנעים מלהשביע. ומבואר שם, כי לא זו בלבד שלא נגע ר"ג בשום ענין דאורייתא, אלא שלא נגע גם בשום ענין דרבנן.

מתברר לנו שכל תקנות רבן גמליאל תוקנו לשם קיום התורה והמצוות, להיות להן סייג וגדר בבצורן. ועליהן אומר וויים: „אין זה כי אם שירד לסוף דעת התורה שתכליתה תיקון העולם ללכת צעד אחד הלאה מאשר הלכה אם משינוי הענינים והזמנים".

זוהי התוצאה מהנטיה למצוא תרוץ „לתקונים" נגד דעת התורה, אבל אי אפשר לקרוא לזה חקירה.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ה׳.

משיאין אשה על פי עד אחד

במשנה האחרונה של מסכת יבמות אמר ר׳ עקיבא: „כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה מצאתי נחמיה איש בית דלי ואמר לי שמעתי שאין משיאין את האשה בארץ־ישראל על פי עד אחד אלא ר׳ יהודה בן בבא... אמר לי אמור להם בשמי... מקובלני מרבן גמליאל הזקן שמשיאין את האשה על פי עד אחד״. על סמך המשנה הזאת כתב הרב פראנקל: „ועוד נאמר דבר גדול משמו (של ר״ג הזקן), והוא גם כן כעין תקנה. ביבמות (פ״ט״ז מ״ז) אמר ר׳ עקיבא כשירדתי לנהרדעא... מצאת נחמיה איש בית דלי... אמר לי... מקובלני מרבן גמליאל שמשיאין אשה על פי עד אחד. והוא משום תקנת עגונות כידוע״. פראנקל אמר „כעין תקנה״, באו אחריו וויס וגרץ ומנו את זה במפורש בין התקנות של רבן גמליאל הזקן.

אבל באמת אין זו תקנה ולא כעין תקנה אלא הוראה, אשר לא רבן גמליאל הורה אותה ראשון, אלא היתה לפניו כהוראה קבועה מקודם. אשר הוא השתמש בה בשעת הצורך.

במסכת עדיות (פ״ו מ״א) מובא בין חמשת דברים שהעיד ר׳ יהודה בן בבא, שמשיאין אשה ע״פ עד אחד. כאן לא הוזכר רבן גמליאל הזקן, וכן לא הוזכר שההלכה הזאת היא תקנה, אלא ר״י בן בבא מעיד עליה בין דברים אחרים, שבלי ספק אינן תקנות אלא הוראות בשעת הצורך (שנסקל תרנגול בירושלים על שהרג את הנפש, ועל יין בן ארבעים יום שנתנסך על גבי מזבח, ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות).

מאחר שבמתיבתא של יבנה לא מצאו חבר לעדותו של ר״י בן בבא, „שמח רבן גמליאל (דיבנה) לדבר[1]) ואמר מצאנו חבר לר״י בן בבא. מתוך הדברים נזכר רבן גמליאל (דיבנה) שנהרגו הרוגים בתל ארזא והשיא רבן גמליאל (הזקן) נשותיהן על פי עד אחד״. הנה דברים מפורשים, כי מה שמסר נחמיה איש בית דלי שמקובל הוא מרבן גמליאל הזקן, היא הלכה פסוקה, אשר על פיה הורה רבן גמליאל בשעת מעשה להתיר את נשי הרוגי תל ארזא על פי עד אחד. ודברי ר׳ עקיבא הזכירו לרבן גמליאל דיבנה את ההוראה הזאת של זקנו ר״ג הזקן.

מן המשנה גופא בסוף יבמות נוכל להווכח שהתרת נשי הרוגי תל

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

ארוז לא היתה על־פי תקנה, שכן תקנות פורסמו ולא נשכחו בתוך דור או שני דורות, ומן הנמנע איפוא שתוך זמן קצר כל־כך לא היתה עוד ידועה בין חכמי המתיבתא והיתה זכורה רק לר״י בן בבא. אבל האמת היא, שגם החכמים האחרים של המתיבתא ידעו כי לפי דין תורה עד אחד נאמן להשיא עגונה, אך משום הומר איסור אשת־איש נהגו להחמיר, (ורק ר״י בן בבא רצה להתיר), ועתה שמעו מפי ר׳ עקיבא שלדעת רבן גמליאל הזקן צריכים להקל, ורבן גמליאל דיבנה זכר צדיק וקנו הקל הלכה למעשה והשיא את נשי הרוגי תל ארוא על פי עד אחד; ועל יסוד ההוראה הלכה למעשה הוחלט לא להחמיר עוד, אלא להתיר עגונה על פי עד אחד כדין תורה.

הנה עדותו של אחד נאמנה, לפי דין תורה גם בעדות אשה, כמו בכל איסורין שבתורה, כי העדות הזאת אין שייכות לדיין „על פי שנים עדים או על פי שלשה יקום דבר״. הדין הזה חל רק בשני אופנים של הלכות:

א) אם המעשה מתקיים בעדות העדים כמו קדושין וגרושין, הם מתקיימים רק אם המעשה של קדושין או גרושין נעשה בפני העדים, ולא אם שני הצדדים מודים שהבעל קדש או גרש את האשה בינם ובין עצמם שלא בפני עדים.

ב) אם העדים מחייבים את הנאשם או את הנתבע למיתה או למלקות או לממון.

אבל בעדות על מיתת הבעל אין המעשה עצמו תלוי בעדות, שכן המעשה של מיתת הבעל לא נעשה על ידי ראית העדים והוא קיים גם אם עדים לא ראו אותו, וגם העדות על מיתת הבעל להתרת האשה אינה מחייבת שום נאשם או נתבע.

וכן יוצא מדברי הספרי [2]: „לא יקום עד אחד באיש אין לי אלא לדיני נפשות, למכות מנין ת״ל לכל עון, לקרבנו מנין ת״ל אשר יחטא, אין לי אלא לעדות איש, לעדות נשים ועבדים מנין ת״ל לכל, נלכל אם הוספנו לרבות אשה, מה ת״ל איש? קם הוא באשה להשיאה. דברי ר׳ יהושע״.

בין הדברים שדורשים שני עדים נחשבים פה רק כאלה אשר העדות מחייבת אחרים [3]. מצד הדין של „ע״פ שנים ושלשה עדים יקום דבר״, לא היה לספרי לדרוש פה שעד אחד קם להשיא אשה, כי יש לנו הכלל „עד אחד נאמן באיסורין״. אבל בזה יש דין מיוחד משום אתחזק איסורא. ובשביל זה צריכים לדרוש בדרשה מיוחדת שעד אחד נאמן להשיאה. כמו שאמר ריטב״א בשם רבו הרא״ה [4]: „דקים להו לרבנן דמילתא דעבידא לאגלויי ושהחמרת עליה בסופו כ״כ ודאי קושטא קא מסהיד. וכי נדייקא ומינסבא שפיר מינסבא ואנן סהדי במילתא. ופרסום כזה נחשב בכל מקום

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

כעדות גמורה ואפילו מדאורייתא. והכתוב מסר לחכמים לדעת איזה דבר מפורסם וניכר לדבר אמת שיהא חשוב כעדות. והא דאמרינן משום עגונה אקלו בה רבנן הכי קאמר חכמים שהם מחמירים בכל מקום הקלו בזה להשבו פרסום ולדונו כעדות ברורה. והיינו דאמר עולא כל מקום שהאמינה תורה עד אחד, הרי כאן כשני עדים אלמא עד אחד שנאמן בעדות אשה דאורייתא הוא.

רמב"ם כתב בסוף הל' גרושין: שלא הקפידה התורה על הגדת שני עדים משאר משפטי העדות אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו אלא ע"פ העדים ועדותן. כגון שהעידו שזה הרג את זה או הלוה את זה. אבל בדבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול להשתמט אם אין הדבר אמת כגון זו שהעיד שמת פלוני, לא הקפידה תורה עליו. שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר. וכבר האריכו חכמי הדורות לבאר דברי רמב"ם.

ולדעתי מאחר שרבנן מדבר לא רק בדין שני עדים כי אם גם בכל משפטי עדות על כן כלל כל הדברים יחד שעיקר דין התורה בשני עדים הוא. היכא דמחייב לאחרים בעדותו כמו עדות שהרג זה את זה או הלוה את זה. וגם בזה נדרשים כל משפטי עדות. רק אם אין אנו יכולים לעמוד על בוריו של דבר אלא מפי עדים. דהיינו במקום שאנו נזקקים לעדים. שם אנו נזקקים גם למשפטי העדות.

וכן גם ענין דברי הגמרא ביבמות דף פ"ח: אמר רב לא שנו (שתצא מזה ומזה) אלא שנישת בעד אחד אבל ניסת ע"פ שני עדים לא תצא. מחכון עליו במערבא אתא גברא וקאי ואת אמרת לא תצא לא צריכא דלא ידעינן ליה אי דלא ידעינן ליה בעד אחד אמאי תצא לא צריכא דאתו בי תרי ואמרי אנן הוינן בהדיה מכי נפק ועד השתא ואתון הוא דלא ידעתו ליה כתיב ויכר יוסף... ואמר רב חסדא מלמד שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן.

והתוספות שם כתבו: אתא גברא וקאי וכו' וא"ת כיון דאיכא תרי דאמרי מת אפילו איכא מאה דאמרי שזהו מה בכך תרי כמאה דמי? וי"ל דלגבי דבר הנראה וידוע לכל לא היה אומר רב אבל בשני עדים לא תצא".

ומה דחקו רבותינו לאמר, דכל קושית הגמרא היא רק מפני שבזה לא היה רב אומר לא תצא. אבל כבודם הגדול במקומו מונח. ואין דברי הגמרא יוצאים מפשוטם. והדברים: מחכון עליה במערבא אתא גברא וקאי ואת אמרת לא תצא", מורים על עצמם שיתפלאו מעיקר הדין ולא שנחמיר עליו. והדברים פשוטים, שכל דבר זה אין לו שייכות עם משפטי עדות ולא עם הדין דתרי כמאה, שזהו רק מתוך העדת עדים אשר הדבר ספק, וכל ביאורו אינו כי אם מתוך העדת העדים אבל ידוע לכל העולם דבר

www.daat.ac.il

מפורסם וידוע לכל עד שאינו נכנס לגדר ספק כלל ודבר העדים לא יהיה שם לברר ספק כי אם להכחיש את הידוע, בזה אין דין עדות ולא משפטי עדות ושם אין דין תרי כמאה, שזהו רק מתוך העדת עדים. אשר הדבר ספק וכל בירורו אינו כי אם מתוך העדת עדים. וכן דברי הגמרא, אתא גברא וקאי ואת אמרת לא תצא, שהרי כל העולם יודעים ומכירים אותו ורואים שהוא חי לפנינו, שזהו דין המשנה: „אשה שהלך בעלה למדינת הים ואמרו לה מת בעלך וניסת ואחר כך בא בעלה תצא מזה ומזה וכו'" ואיך אפשר שרב יאמר על זה: „לא שנו אלא שניסת בעד אחד אבל ניסת ע"פ שני עדים לא תצא". ואם עדים אומרים שאדם ידוע מת ונקבר והוא בא לפנינו אין בזה לא עדות ולא משפט עדות. וכמה פשוטים דברי הגמרא דמתרצין דברי רב „לא צריכא דאתו בי תרי ואמרי אנן הוינן בהדיה מכי נפק ועד השתא ואתון דלא ידעיתון ליה דכתיב ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו ואמר רב חסדא מלמד שיצא בלי חתימת זקן" וכו'.

ולשונו של רש"י „אנן הוינן בהדיה וכו' הלכך לגבי עד אחד מהימני אבל לגבי תרי הואיל וניסת לא תצא", כי באופן זה הנה הוא באמת רק בגדר בירור ספק ויש כאן דיני עדות ומשפטי עדות ואז גם אם יהיו מאה עדים יהיה שם דין תרי כמאה והדברים מבארים את עצמם.

ורבותינו בעלי התוספות דחו כן גם דברי רש"י בכתובות כ"ב. וכתבו שם (ד"ה תרי ותרי) „עוד קשה לר"י דקאמר אי ערעור דפגם משפחה גלוי מילתא בעלמא הוי ופירש הקונטרס דדבר העשוי להגלות הוא שיבדקו עד שיתברר הדבר, וזהו תימה איך יתברר הדבר לעולם כיון שאלו שנים אומרים שזהו עבד, אין כל העולם כולו יכולים להכחישן דתרי כמאה. וכבוד רבותינו במקומו, אבל דברי רש"י ברורים „דבר העשוי להגלות הוא שיבדקו עד שיתברר הדבר" שאם יבדקו ויתברר שזה בנם של פלוני ואשתו ישראלים גמורים שדרו כל ימים עמנו ובנם זה נולד ונתגדל לפנינו וכל הדבר ידוע לנו לא בדרך עדות של בירור הספק כי אם כלשון התוספות דבר הנראה וידוע לכל והעדים מוכחשים הם בזה, אין שם לא דיני עדות ולא משפטי עדות ואין שם דין תרי כמאה, כי אם להיפך שכולנו יודעים דסהדי שקרא נינהו המכחישים את הידוע, כי אין עדות היא רק במקום שהדבר אינו מתגלה גם עכשיו וגם אחר כך בדרכי עדות ולא נודע מעצמו וכמו שרמב"ם כותב בסוף הל' גרושין[5]) וכן הדבר אם עד מעיד שפלוני מת אבל הוא מתהלך בין החיים. ענין כזה אינו דומה למקרה אשר ידוע לנו אך על פי עדות ויוכל להתברר רק ע"י עדים שמכחישים או מחייבים את העדות הראשונה. נגד עדות העד שמת בעלה עומדת חזקת אשת איש, ומצד עצמו קיים הכלל של עד אחד אינו נאמן[6]). אבל לעומת זה יש לנו הכלל במילתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי ועוד חזקת אשה דייקא

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

ומינסבא. על כן האמינו בית דין לעד אחד למרות חזקת אשת איש, כל זמן ששתי אחזקות לנאמנות העד לא עורערו. אבל אם שב הבעל עורערו ונשארה חזקת איסור אשת איש.

סוף דבר, מה שהתיר רבן גמליאל הזקן להשיא אשה על פי עד אחד, לא היתה תקנה חדשה אלא הוראה פשוטה על פי דין תורה. ומה שנסתפקו חכמי המתיבתא בימי רבן גמליאל דיבנה לא היה אלא רק זה, שאולי נכון להחמיר יותר מדין תורה באיסור חמור של אשת איש. אך בסוף הכריעו במתיבתא לבלי לחוש החומרא לחוש שהעד משקר לפי שמתוך חומרא שהחרת עליה בסופה אשה דייקא ומינסבא, וגם הוא מילתא דעבידא לגלויי[7]. ב

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ו'

גלתה הסנהדרין

בשני מקומות בתלמוד הבבלי [1] מצינו, כי ארבעים שנה לפני החורבן בטלו דיני הנפשות.

במסכת שבת (טו:): ארבעים שנים שלא חרב הבית גלתה לה לסנהדרין וישבה לה בחנויות. למאי הלכתא, אמר ר' יצחק בן אבדימי לומר שלא דנו דיני קנסות. דיני קנסות ס"ד? אמר רב נחמן בר יצחק לא תימא דיני קנסות אלא שלא דנו דיני נפשות. מאי טעמא? כיון דחזו דנפישי להו רוצחין ולא יכלי למידן אמרו מוטב נגלי ממקום למקום כי היכא דלא ליחייבו, דכתיב „ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא", מלמד שהמקום גורם.

מפליאה הלשון „כיון דחזו דנפישי להו רוצחין ולא יכלי למידן אמרו מוטב ונגלי וכו'", שהרי צריך היה להיות להיפך, כיון דחזו דנפישי להו רוצחין היה להם עוד יותר להשתדל לחזק את מוסרותיהם ולהביא למשפט את שופכי הדם ולבער הרע מן הארץ. והלא יודעים אנו שבשעת חירום, אם ראו חז"ל צורך, החמירו יותר מבשנים כתיקונן. במס' סנהדרין (מו.) מובאה המשנה (ו' ד') „אמר להן ר' אליעזר והלא שמעון בן שטח תלה נשים באשקלון, אמרו לו שמונים נשים תלה, ואין דנים שנים ביום אחד אלא זה היה צורך שעה. ורש"י פירש (למשנה בדף מ"ה:) „שעה הוצרכה לך שהיו בנות ישראל פרוצות בכשפים ועשה סייג לשעה ותלאן לפרסומא המילתא ודן את כולם ביום אחד מפני קרוביהן שלא יתקשרו להצילן". הנה בשעת הירום עשה ר' שמעון בן שטח יותר ממה שהדין נותן. לבער הרעה מקרב ישראל. ולפי זה נשאלת השאלה, מדוע בארבעים שנה לפני החורבן בטלה הסנהדרין את דיני נפשות מפני שראו שרבו הרוצחין ולא יכלו לדון אותם? ברם, דבר זה מתבאר מתוך ההשתלשלות ההיסטורית.

מצד אחד דכא הורדוס את הצדוקים וכל ימיו לא נשמע קולם, לפי שהם היו העמוד אשר אריסטובולוס ובניו נשענו נגד הורקנוס ומגיניו האדומים. ומאז גבר הורדוס, נאלצו הצדוקים לחשות ולא יכלו לעמוד נגד החכמים. ברם, רדיפותיו של הורדוס נגד הצדוקים לא נבעו מאהבה

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

לפרושים אלא משנאת הצדוקים, אשר היו מתנגדיו המדיניים. במקומם טיפח הורדוס מעמד חדש של אבירים, אשר תמכו בו. וכמו הורדוס עצמו התנהגו גם הם בדרכי חייהם לפי מנהגי היונים והרומאים ונבדלו מאויביהם הנאמנים לתורה. ובהיותם קרובים למלכות הורדוס, התייחסו אל העם שומר אמונים בזלזול, והרגישו את עצמם כבעלי תרבות יון ורומי. [illegible] יוספוס (קד"ט ח' א') מדבר על ירידת המוסר: "הדבר הזה [2]) היה גם הסבה כי התרחק הורדוס יותר ויותר מכל מנהגי היהדות וגרם להתמוטטות הסדרים הישנים אשר היו צריכים להשמר בטהרתם". [illegible] "אבירים" האלה היו כמתיונים חדשים. וכמו קודמיהם בתקופה שלפני נצחון "החשמונאים" הראשונים, ידעו הם להתקרב לזרים ולהשיג זכויות מיוחדות. היו ביניהם גם שהשיגו מהממשלה הרומאית את התואר ואת הזכויות של אזרח רומאי. [illegible]

אמנם בימי הורדוס וארכילאוס היו הם רק תומכי אדוניהם האדומים, וזכויותיהם ניתנו להם בכלל רק כידידי המושלים, אבל לא יכלו להשתלט מכח עצמם על אחיהם, אלא רק כעבדי המלכים. וגם בתקופת רבן גמליאל הזקן, אשר היא תקופת הנציבים הראשונים, בזמן אשר כל ההנהגה הפנימית היתה ביד הסנהדרין, וגם בשלוש השנים של מלכות אגריפס הראשון — לא נראו האבירים כמשתלטים על העם. אך בימי הנציבים האחרונים, כאשר ההורדוסים נעשו "משגיחים על בית המקדש" משעם הקיסר והשתלטו על כספי אוצר המקדש, התחברו הם עם הקרובים לרוחם ועם כהנים גדולים צדוקים, וכולם יחד קנו את לב הנציבים בסכומים גדולים של שוחד. [illegible] אז התחילה התקופה הנוראה, אשר העשירים ובעלי זרוע, וגם כהנים גדולים, שכרו להם כנופיות של שודדים ורוצחים לרדות בעם ולהתעשר בביות החלשים והדלים, בעזרתם ובהשתתפותם של הנציבים הרומאים, נעשו מעשים נתעבים, אשר יוספוס מתאר אותם בספרו [3]) עתה לא היה ביד בתי הדין לעמוד נגד כל העריצים האלה, בפרט כאשר השיגו את האזרחות הרומאית, אשר על־פי התחיקה הרומאית הופקעו מן המשפט הפלילי של דין תורה [4]).

[illegible] כתוצאה מכך נוצר מצב משפטי בלתי נסבל לגבי שופטי ישראל. אם שני רוצחים נתחייבו מיתה, אבל אחד מהם עמד תחת חסות החוק הרומאי, אזי היה הדיין צריך לחייב אחד ולא היה רשאי לגעת בחברו. וגם בעלי הזרוע אשר לא היו אזרחים רומאים, אבל נהנו מחסותו של הנציב אוהבם המשוחד בכספם, גם אותם לא השיגה יד בית־דין. לא היתה עוד חוקה אחת בקהל ולא משפט אחד היה לכולם. [illegible]

[illegible] על־כן, ראתה הסנהדרין לבטל את דיני הנפשות. והיתה להם דרך להסיר מעצמם דבר משפט התורה בדיני נפשות על ידי עזיבת מקומם

www.daat.ac.il

בלשכת הגזית. אמנם בכלל לא נדונו דיני נפשות בסנהדרין הגדולה אלא בבית־דין של עשרים ושלשה, אבל כח בתי־הדין של כ"ג היה תלוי בישיבת הסנהדרין הגדולה בלשכת הגזית. וכל עוד אין ישיבתם שם בטלו דיני נפשות[5]). בתי הדינים של כ"ג בכל עיר ועיר אינם כי אם באי כחם של בית־הדין הגדול בירושלים, כלשון המשנה (סנהדרין פרק א' משנה ה'): „אין עושין סנהדריות לשבטים אלא בבית דין של שבעים ואחד" וכן כתב הרמב"ם (הל' סנה' פרק ה' הל"א): „אין עושין סנהדרין קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא על פי ב"ד של שבעים ואחד". ועל כן בטל כח של כל סנהדרין קטנה באותה שעה, שבטל כח הבית־דין הגדול של שבעים ואחד, וכאשר גלתה הסנהדרין הגדולה מלשכת הגזית בטלו הרשות והחובה של כל בית־דין של כ"ג לדון דיני נפשות. וככה הפסיקה הסנהדרין הגדולה ארבעים שנה לפני החורבן את דיני נפשות בעזבה את מקומה בלשכת הגזית.

וזהו מה שאמר רב נחמן בר יצחק (ע"ז י"ד): „מאי טעמא (גלתה הסנהדרין וישבה לה בחנות) כיון דחזו דנפישי להו רוצחין ולא[6]) יכלי למדין אמרי מוטב נגלי ממקום למקום כי היכא דלא לחייבו דכתיב: ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא, מלמד שהמקום גורם".

רמב"ם בתחילת הל' ממרים כותב: „בית דין הגדול ברושלים[7]) הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל".

ובספר המצות[8]) (סוף שורש י"ד) כותב הרמב"ם: „ולשון המכילתא[9]) מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית תלמוד לומר מעם מזבחי תקחנו למות, הא אם יש לך בית אתה ממית אם אין לך בית אי אתה ממית ושם נאמר גם כן מגין שתהא סנהדרין סמוכה למזבח שנאמר מעט מזבחי".

מכל זה מתברר שהתורה הורתה דרך להפסיק דיני נפשות בשעת הצורך, והסנהדרין הלכה בדרך זו כאשר ראתה שהצדק במשפט דורש זאת, וגלתה ממקומה מעם המזבח, כדי לבטל דיני נפשות, אבל לא בטלה אותם בגלל גלותה.

[יש לנו עוד לברר, מדוע בטלו דיני נפשות ארבעים שנה לפני חורבן הבית, והרי תקופת הבהלה התחילה רק אחר מות אגריפס הראשון בשנת 41 ומאז ועד החורבן היו פחות משלשים שנה, ואילו ארבעים השנה התחילו כבר בתקופת הנציבים הראשונים אשר בכלל לא התערבו בהנהגה הפנימית של הסנהדרין, ואין אנו שומעים בתקופה הזאת על עריצות האבירים, פרט לנציב אחד שעליו ידוע לנו כי הוא פגע בכונה ברגשי הדת כדי להפגין את זלזולו בהם, הלא הוא פונטיוס פילאטוס[10]), אשר זמן נציבותו היה בשנים 26 עד 36, כארבעים שנה לפני החורבן.

www.daat.ac.il

על־כן קרוב להניח שהוא התערב גם במשפט היהודי לטובת אבירים אזרחי רומא וגם לטובת אחרים שגתנו לו שוחד. ואם קרה משפט פלילי בין שני יהודים שאחד מהם היה אזרח רומאי, או נתן שוחד לנציב, אז לקחה מידת הדין. וגם נניח שאז בזמן רבן גמליאל הזקן היו הסדרים הפנימיים בידי הסנהדרין ורציחות היו נדירות, הרי גם מקרים בודדים של אי־צדק היו גימוק מספיק לביטול דיני נפשות, כי אז גם בודדים נקראו רבים.]

יתכן שהבטול היה בתחלה רק כעין הוראת שעה, והסנהדרין אשר גלתה לחנויות בירושלים [11]) קותה לשוב למקומה ללשכת הגזית לכשישתפר המצב. אבל לענין „משפט אחד לכל בני ישראל" לא חל כל שיפור. וגם אגריפס הראשון הוכרח על פי חוקי רומא להגן על חייבי מיתה שהיתה להם האזרחות הרומאית. ומובן שבתקופת הבהלות שלאחרי מותו גדל מספר הרוצחים, וכל אחד מהם שהיה אזרח רומאי או שקנה לו את חסות הנציב, היה יכול ללעוג למשפט ישראל, אשר למעשה לא היה כפוף לו. וגם אם נוכל להניח שבזמן הנציב פילאטוס ובימי אגריפס הראשון היו מקרים של רציחות בלתי שכיחים, הרי ידוע לנו שבתקופה האחרונה רבו הרוצחים בממדים מבהילים.

ומיום שהסנהדרין גלתה מלשכת הגזית לא היתה לה עוד שעת־כושר לשוב למקומה, כי חכמי הסנהדרין נוכחו לראות שהם מוכרחים להיות בגלות, שלא תלקה מדת הדין.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ד.

רבן שמעון בן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי

שתי המשרות הגבוהות של נשיא הסנהדרין ושל אב בית הדין היו נחלקות בתקופת הזוגות עד הלל ושמאי [1]), אבל רבן גמליאל הזקן אחדן בידו. אחרי הדחת ארכילאוס מכסא מלכותו, חזרה הסנהדרין להיות גם המוסד המדיני העליון בארץ יהודה להנהגת השלטון הפנימי של בני ישראל. רק הענינים הנוגעים לממשלת רומא, בפרט המסים, היו בסמכותו שלו הנציב בא־כח הקיסר [2]).

שתי המשרות הגבוהות אשר היו מאוחדות ביד רבן גמליאל, הופרדו שוב אחרי פטירתו. רבן שמעון בנו של רבן גמליאל נעשה נשיא הסנהדרין, ואילו אב בית דין היה רבן יוחנן בן זכאי, זקן חכמי הדור, תלמידם של הלל ושמאי, רבם של רוב חכמי הדור ההוא.

רבן יוחנן היה הגדול בתורה, ולהוראותיו נכנעו הכל, לרבות גם רבן שמעון בן גמליאל. ואולם, בסדורים הצבוריים מוצאים־אנו את רבן שמעון בן גמליאל במקום הראשון ואת רבן יוחנן במקום השני [3]). האגרות הרשמיות בנוגע לבעור התרומות ומעשרות, שנשלחו מטעם הסנהדרין לאיכרים בדרום ובגליל, מתחילות בשמות השולחים שמעון בן גמליאל ויוחנן בן־זכאי. האגרות אינן נותנות הוראות, כי אם דורשות את קיום המצוה הידועה. על־כן נזכרו ר׳ שמעון ור׳ יוחנן בסדר שמותיהם, לא לפי גדולתם בתורה אלא לפי מקומם בסנהדרין, הראשון ר׳ שמעון הנשיא, השני ר׳ יוחנן אב בית הדין.

במשנה מצינו את רבן שמעון בן גמליאל רק פעמיים [4]). במשנה בברייתות, רואים אנו את כחו הגדול כמנהיג העם וחכם בתורה, שעמד לצד העניים ולא הניח לנצלם במחירים מופרזים.

וזו לשון המשנה: „האשה שיש עליה... חמש לידות ודאות וחמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד, ושאר עליה חובה. מעשה שעמדו קנים בירושלים בדינרי זהב [5]) אמר רבן שמעון בן גמליאל המעון הזה! לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין. נכנס לבית המדרש ולימד, האשה שיש עליה חמש לידות ודאות וחמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בקבחים ואין [6]) עליה חובה, ועמדו קנים בו ביום ברבעתים [7])".

www.daat.ac.il

פסקו של רבן שמעון בן גמליאל נתקבל לאלתר ובו ביום ירד מחיר הקנים, עד שגם עניות יכלו להביא את קרבניהן. פסק זה אין לו אופי של תקנה כי אם של הוראת שעה, אשר חכמי הדור הסכימו לה, כי הבינו שהיתה מבוססת על דין התורה.

בערובין (פ"ו מ"ב — דף סא:) מנמק רבן גמליאל דיבנה[8] את דעתו, שצדוקי אינו נחשב כנכרי לענין ערובי חצרות, בדברי אביו רבן שמעון בן גמליאל הזקן. משמע, שגם ברור שלאחריו, דור חכמי יבנה, הוחזק רבן שמעון בן גמליאל כאחד מגדולי ההוראה, אשר דבריו היו הלכה למעשה גם לדורות הבאים.

יוספוס מזכיר את רבן שמעון בן גמליאל כאחד ממנהיגי הפרושים, ואף על פי שרבן שמעון היה מתנגדו ורצה להדיחו ממשרתו בגליל, מתאר אותו יוספוס כאדם מלא חכמה ורב פעלים. הנה היתה לרבן שמעון עמדה מכובדת בצבור, וגם מתנגדיו הוכרחו להוקיר את אישיותו הגדולה[9].

הזמן המדויק של פטירת רבן שמעון בן גמליאל אינו ידוע לנו. אנו יודעים שעדיין היה חי בעת שיוחגן מגוש חלב התבצר בהר הבית[10]. אבל ברור שמת לפני החורבן, כי אינו נזכר בין חכמי יבנה, ולפי דברי ר' שרירא גאון נהרג לפני החורבן[11].

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ח׳.

רבן יוחנן בן זכאי לפני החורבן

עם כל הכבוד המגיע לרבן שמעון בן גמליאל כנשיא, כממשיך השרשרת המפוארת של בית הלל הזקן, הרי ראש חכמי התורה בכל דבר הנוגע להוראה היה רבן יוחנן בן זכאי, מיום שנפטר רבן גמליאל הזקן.

אין אנו מוצאים את רבן יוחנן בן זכאי יחד עם רבן גמליאל. כנראה עזב את ירושלים זמן מועט לאחר פטירת רבותיו הלל ושמאי. ידוע לנו שהוא ישב הרבה שנים בגליל.

מצינו במס׳ שבת (פרק ט״ז מ״ז קכ״א) „כופין הקערה על... עקרב שלא תשוך, אמר רבי יהודה מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב [1] ואמר חוששני מן החטאת״. ועוד (פרק כ״ב מ״ג, דף קמ״ו) : „ואם (חבית) היתה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח. אמר רבי יהודה מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לחטאת״.

בירושלמי שם (פרק ט״ז הל׳ ח׳) : „אמר עולה שמנה עשרה שנין עביד הוי יתיב (ריב״ז) בהדא ערב ולא אתו קומוי אלא אילין תרין עובדיא. אמר גליל גליל שנאה תורה סופך לעשות במסיקין״. אולי הלך רבן יוחנן בן זכאי לגליל בתקוה להרביץ שם תורה, אבל התאכזב ויצא. אין אנו יודעים מתי עזב רבן יוחנן את ערב, והיכן השתקע לאחר מכן [2].

בארבעים שנה לפני החורבן מוצאים אנו את רבן יוחנן בן זכאי בירושלים [3]. ברייתא ביומא דף ל״ט מספרת : „ת״ר ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה הגורל עולה בימין ולא היה נר מערבי דולק והיו דלתות ההכל נפתחות מאליהן, עד שגער בם רבן יוחנן בן זכאי ואמר לו, היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך... יודע אני שסופך עתיד ליחרב וכבר נתנבא לך זכריה בן עדו [4] : פתח לבנון דלתיך ותאכל אש וגו׳״ מסגנון הלשון נראה, שריב״ז היה אז מגדולי החכמים או הגדול שבהם [5].

כן הוא מופיע לפנינו בירושלים כשהוא יושב בצלו של היכל ודורש כל היום כולו (פסחים כ״א) ורש״י שם מפרש : „ההיכל גובהו מאה אמות וצלו הולך למרחוק מאד ברחוב שלפני הר הבית. ומתוך שהרחוב גדול היה ומחזיק בני אדם הרבה היה דורש שם מפני החמה, שאין לך בית המדרש מחזיקן בלא אפשר (באופן אחר) מלדרוש לרבים הלכות החג״. ומבואר לנו

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

ששם עמד במקום הנשיא[6]), לפי שדרשת החג היתה לפני דבר הנשיא, כמו שהלל היה דורש כל היום בהלכות החג ביום שהושיבוהו לנשיא (פסחים ס"ו).

יחד עם הנשיא רבן שמעון בן גמליאל שלח רבן יוחנן בן זכאי את המכתבים הרשמיים בשם הסנהדרין לאכרים במחוזות הדרום והגליל, להזהירם במצות בעוד קודם הפסח של השנה הרביעית. במכתבים האלה נזכר בראשונה שם הנשיא ורק אחריו שמו של רבן יוחנן[7]).

זה היה לאחר שכבר גלתה הסנהדרין מלשכת הגזית, כי רשב"ג וריב"ז לא ישבו אז בהר הבית אלא בשוק העליון בשער האשפות. כאשר כתבו „לא אנחנו התחלנו לכתוב לכם אלא אבותינו היו כותבים לאבותיכם", ביקשו רשב"ג וריב"ז לחזק את דבריהם באמרם, כי לא דבר חדש דורשים אלא דבר רגיל. הם ראו צורך להדגיש זאת. שכן בזמנם הסדרים וגם המשמעת לא היו כבימי רבן גמליאל הזקן, וכבוד הסנהדרין ירד באותם ימים טרופים. רבן גמליאל הזקן לא היה צריך לשום „התנצלות". הוא רק אמר: „מהודעין אנחנו לכון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשריא"[8]).

התקנה המכאיבה לבטול המים המאררים של הסוטה, שראה רבן יוחנן בן זכאי לתקן עקב קשיי הזמן — נקראת רק על שמו, שכן התקנה נגעה רק בתחום ההלכה ולא היתה בתחום פעולתו של הנשיא.

במס' סוטה (פרק ט' מ"ט; דף מ"ז) מצינו: „משרבו המגאפים פסקו המים המרים ורבן יוחנן בן זכאי הפסיקן, שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה וגו'" (זה היה בודאי לאחר פטירת רבן גמליאל הזקן, כי נגד רצונו לא היה יכול רבן יוחנן לבטל את המים המרים. ואילו רבן גמליאל, בטלם, היה הבטול נקרא על שמו). עלינו לברר איפוא, אימתי בטלם רבן יוחנן בן זכאי.

בפרק א' אומרת משנה ד' (דף ז'): „הם מעלין אותה לבית הדין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות וכו'" ועל זה כתבו שם בתוספות (ד"ה מה להון בב"ד של ע"א): „קשיא כיון דילפינן מזקן ממרא אית לך למימר גבי סוטה שהמקום גורם כמו גבי זקן ממרא... א"כ פסקו המים המרים מיום שגלתה הסנהדרין וישבה לה בחנות... ובפרק בתרא דמכילתין אמרינן דרבן יוחנן בן זכאי הפסיקן... ונראה דאיום לא הוי מעכב. ואם לא היו מאיימין כלל אעפ"כ היתה שותה, הלכך היתה נוהגת אפילו לאחר גלות (הסנהדרין)". ובתוס' חדשים (לפרק ט' מ"ט) כתוב: „ומיהו מרמב"ם משמע דלא קיי"ל כתירוץ התוספות שם, צ"ל דקבעוה רביה (דר' יוחנן) בשמיה". אבל הרמב"ם בפ"ג הל' סוטה הל' א' כתב: „כיצד סדר השקאת סוטה הבעל בא לבית דין שבעיר... ומשלחין אותו לירושלים שאין משקין את הסוטה אלא בבית דין הגדול של שבעים

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

זקנים במקדש"[7] — מה שכתב הרמב"ם „במקדש" אין כונתו שיהיו שבעים זקנים במקדש[8], אלא כונתו פשוטה. לאחר שמשלחים אותו עם אשתו לירושלים, לפי שאין משקים את הסוטה כי אם בבית דין הגדול," ואין משקים אותה כי אם במקדש. ואפילו אם הבית דין הגדול במקום אחר, אי אפשר להשקותה כי אם בירושלים, שהרי השקאת הסוטה היא רק במקדש. וכבר נתבאר[10] שהסנהדרין גלתה מלשכת הגזית ברצונה הטוב, אחרי שנוכחו לראות כי לא יכלו עוד להעמיד הדין על תלו, כדי לפרוק מעל צוארם את האחריות לדון דיני נפשות. אבל על ידי גלותה לא נתבטלו שאר דיני סנהדרין. ואף שבית דין הגדול כבר עזב את לשכת הגזית לא בטלה השקאת סוטה, עד שרבן יוחנן בן זכאי בטלה כמה שנים אחר שגלתה הסנהדרין.

במשנה ביומא (פ"ג מ"י; דף ל"ז) מצינו: „הילני אמו (של מונבז המלך) עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל ואף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה", ופירש"י „ולא יצטרך להביא ספר תורה לכתוב ממנו מגלת סוטה במקדש". מבואר מזה, כי בזמן אשר הילני המלכה היתה בירושלים[11] עדיין היו משקים סוטות.

והזמן אשר הילני באה לירושלים מבואר מן המשנה ומדברי יוספוס. במס' נזיר (פ"ג מ"ו; דף י"ט) נאמר: „מי שגזר נזירות מרובה והשלים את נזירותו ואחר כך בא לארץ, בית שמאי אומרים נזיר שלשים יום ובית הלל אומרים נזיר בתחלה. מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה: אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים, ובא בנה מן המלחמה בשלום והיתה נזירה שבע שנים. ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורו[12] ב"ה שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות. ובסוף שבע שנים נטמאת ונמצאה נזירה עשרים ואחת שנה".

מעתה יתברר לנו הזמן אשר הילני באה לירושלים.

בספורו על מלכות חדייב ועל התגיירותה של הילני המלכה ובניה כותב יוספוס[13], כי לאחר מותו של המלך מונבז הראשון עלה בנו איזאטיס על כסאו והתגייר גם הוא. בשנים הראשונות נלחם איזאטיס מלחמות קשות ובסוף הצליח. על עליתה של הילני לירושלים כותב יוספוס: „כאשר ראתה הילני שבמלכותו שלום ושלוה והכל בסדר... חשקה נפשה לעלות לירושלים לכבד את בית המקדש המפורסם בכל העולם ולהביא קרבנות תודה... בקשה לראות את הסכמת בנה; והוא הסכים בשמחה ויצו לעשות הכנות רבות ויתן בידם סכום כסף גדול... לבני ירושלים היתה ביאת הילני כהצלה, כי אז היה רעב בעיר... המלכה שלחה מאנשיה לאלכסנדריה לקנות שבר רב..." ".

לדברי יוספוס מלך איזאטיס עשרים וארבע שנים[14]. והסופר הרומאי טאציטוס[15] כותב שמת כשמונה שנים לפני חורבן הבית, היינו לערך

www.daat.ac.il

שנת 61/62 לספה"נ. יוצא מזה שאיזאטיס עלה על כסא חדייב בערך בשנת 37, ואם הילני אמו גדרה גזירות של שבע שנים אחר שובו מן המלחמה ובגמר שנות גזירותה עלתה לירושלים, היה זה לא לפני שנת 44, אלא כשנה או שנתים אחר כך, דהיינו בשנת 45 או 46. ואם היא עשתה אז, או זמן[16]) מה לאחר כך, את הטבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה, מתברר לנו שלכל המוקדם נפסקה השקאת הסוטה ע"י רבן יוחנן בן זכאי רק כעשרים וחמש שנה.[17]) לפני חורבן הבית, ולא ארבעים שנה לפני החורבן.

ואין קשר בין גלות הסנהדרין מן לשכת הגזית ובין הפסקת מי המרים. גלותה של הסנהדרין יצאה בעקיפין מן הלחץ המדיני, שלא נתן עוד משפט אחד לכל היהודים[18]), אבל בטול השקאת הסוטות בא כתוצאה מן הירידה המוסרית בחוצות ירושלים כדברי המשנה: „משרבו המנאפים פסקו המים המרים, ורבן יוחנן בן זכאי הפסיקן, שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו וגו'" וכפרש"י לפסוק כי בעליהן עם זונות יפרדו. וכאשר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקים את אשתו.

המדות הטהורות של בני ישראל התחילו להתמוטט באשמת הורדוס האדומי וחבריו, והנגע הלך ופשה עד שבזמן האבירים ושלטון בעלי בריתם, הנציבים המשחתים, נותקו בחוגים רחבים כל מוסרות הצניעות והטהרה. ראה רבן יוחנן בן זכאי כי בא הזמן אשר המים לא יכלו עוד לבדוק את הסוטה ובטל אותם.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ט׳.

רבן יוחנן בן זכאי והצדוקים

כמאה שנים רצופות לא נשמע קול הצדוקים בארץ יהודה, מימי הורקנוס, בן ינאי החשמונאי ואנטיפטר אבי הורדוס עד אגריפס הראשון. הלא הם ימי שמעיה ואבטליון, ימי הלל ושמאי, ימי רבן גמליאל הזקן, שבהם אין אנו שומעים כל ויכוחים עם צדוקים.

כבר נתבאר בכרך השלישי[1], כי הצדוקים לא היו כי אם מפלגה מדינית, אשר כל שאיפתה היתה לשלוט בארץ, לפסוע על ראשי העם, לאכול את פרים ולשבוע מעמלם. וזה נמנע מהם במשך אותן מאה שנה.

השתלשלות הענינים בימי המלכה שלמינון גרמה, שהצדוקים נתנו יד לאריסטובולוס והוא עמד לימינם נגד אחיו הורקנוס. והלה התחבר על כן עם אנטיפטר אבי הורדוס. ומאז עמדו אריסטובולוס בראש הצדוקים מעבר אחד והורקנוס ואנטיפטר מעבר השני.

וכאשר פומפיוס נטה לצד הורקנוס ואנטיפטר גברה ידם של הללו, והצדוקים נאלצו לסגת אחור, כי אנטיפטר רדף אותם בלי רחם, כפי שהם היו רודפים את הפרושים בזמן ממשלתם. עתה שמו בעפר פיהם להנצל מחרב אנטיפטר, אשר היתה חרב הרומאים. ועוד יותר דוכאו הצדוקים בידי הורדוס, כי הם תמכו בשרידי החשמונאים במלחמתם נגדו, נגד רוצחה של המשפחה האהובה בעם. הוא לא נתן להם מקום כלשהו בהנהגת המדינה.

בממשלתו הרשעה סמך הורדוס על שרים וקצינים סורים ויונים, וגם הצבא, שבעזרתו השתלט על עם ישראל, היה מורכב מסורים ויונים. ואולם, בדברים אשר לא נגעו במדיניותו לא הפריע לפרושים, ובשום אופן לא נתן לצדוקים להתגבר עליהם. כך התנהג גם ארכילאוס בנו. וכאשר הקיסר אוגוסטוס הדיח אותו, נמסרה ההנהגה הפנימית של המדינה לידי הסנהדרין של חכמי ישראל, ובראשם רבן גמליאל הזקן[2]. בידי הסנהדרין היה עתה אוצר בית המקדש, הקופה הצבורית, אשר בעזרתה ניתן לסנהדרין לסדר את כל סדרי ההנהגה הפנימית של המדינה. העם בציון התחיל להרפא מן המכות, אשר הוכה במשך השנים הרבות ממות שלמונין המלכה עד אחר מלכות ארכילאוס. העם רובו ככולו היה רחוק מן הצדוקים ולא נתן

www.daat.ac.il

להם להפריע בהנהגת הסנהדרין, ובמשך שלש שנות מלכותו היה גם אגריפס הראשון סר למשמעתם של החכמים.

אבל לאחר מותו נשתנה המצב תכלית שינוי, כאשר הקיסר קלאודיוס מסר את „ההשגחה" על בית־המקדש, יחד עם אוצר המקדש, לידי ההורדוסים. הללו לא היה להם כח ממשלתי בארץ יהודה. זה היה נתון בידי הנציבים הרומאים. אבל הודות להשתלטותם על אוצר בית המקדש, הקופה הצבורית היחידה, היתה להם השפעה גדולה על כל ההנהגה הפנימית. שני ההורדוסים, „המשגיחים על בית־המקדש" מטעם הקיסר, היו רחוקים מאד מהשקפת החיים של עם ישראל. הם חונכו ברוח של גויים וראו את עצמם יותר כרומאים או יונים מאשר כיהודים. רוח חכמי ישראל, אשר כל מגמתם היתה ללמוד תורה ולקיים את המצוות על־פי התורה, היה זר להם, ואילו העם בכללו ראה בחכמים את מנהיגיו הנאמנים.

רק שכבה אחת התקרבה להורדוסים, המשפחות אשר במשך השנים התיונו במדה גדולה, פרקו עול התורה והתנגדו בכל כחם לחכמים. אותן משפחות היו רובן צדוקים, שעד כה לא היתה להן עמדה חזקה בקרב העם למרות עושרם. החוגים הללו, ובתוכם גם כהנים גדולים, התקרבו להורדוסים. שנאתם של בית הורדוס לצדוקים נשכחה במשך השנים, כי לשני הצדדים לא היתה עוד לא יכולת ולא שאיפה לנהל בארץ יהודה מדיניות חוץ, כי היא היתה עכשיו בסמכותו הבלעדית של הנציב, בא כח הקיסר ברומא.

נשארה רק המגמה לתפוס בהגה של ההנהגה הפנימית, לקחת אותה מיד העם ומנהיגיו האמתיים, חכמי ישראל. ובזה נפגשו יחד ההורדוסים וקרוביהם עם הצדוקים. בתמיכת „המשגיחים על בית המקדש" אשר בידם אוצר המקדש, חזרו והשתלטו הצדוקים ובני־בריתם על סדרי השלטון הפנימי.

וזהו פתרונה של הפליאה, אשר חוקרי דברי ימינו לא שמו לבם אליה, כי מעתה חזר ונשמע קול הצדוקים ונראו בכל פנה אשר אנו פונים אליה, אחרי שבמשך מאה השנים האחרונות לא נשמע דבר מהם ולא בא זכרונם לפנינו כל עיקר.

מעשה אחד של זיוף הלכה מצד של הצדוקים בימים האחרונים לפני חורבן הבית נשאר לפנינו.

במשנה במס' סנהדרין (פרק ז' מ"ב; דף נ"ב): „אמר ר' אליעזר בן צדוק מעשה בבת כהן שזנתה, והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה, אמרו לו מפני שלא היה בית דין באותה שעה בקי". ובגמרא שם אמר רב יוסף „בית דין של צדוקי היה". ומובאה שם ברייתא: „אמר רבי אליעזר ב"ר צדוק זכורני כשהייתי תינוק ומורכב על כתפו של אבא והביאו בת כהן שזנתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה".

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

לפלא הדבר, שרב יוסף לא אמר בית־דין של צדוקים היה, אלא בית־דין של צדוקי. אבל זה מדוקדק ומכוון מאד, אם נאמר שביתדין זה הורכב על־ידי צדוקי אחד בעל זרוע. זה מתאים לספור של יוספוס בקדמוניות (כ׳ ט׳ א׳): „זמן קצר אחר כך נודע ברומא מותו של פסטוס[3] והקיסר שלח את אלבינוס להיות נציב ביהודה. המלך (אגריפס השני) הורייד שוב את יוסף מן הכהונה הגדולה ומסרה לבן חנן אשר גם שמו היה חנן... חנן הצעיר... היה איש קשה ועז פנים, היה מכת הצדוקים, אשר כבר הזכרנו שהיו קשים במשפט ואכזרים יותר מן היהודים האחרים. עכשיו אשר פסטוס מת ואלבינוס עדיין לא הגיע, ראה חנן הזדמנות לעשות כלבו הקשה, על כן אסף את המועצה למשפט... בזה נפגעו גם שומרי המצוות ושלחו שליחי חרש למלך (אגריפס השני[4])) בבקשה להוכיח את חנן, שלא יעשה ככה עוד הפעם — אחדים נסעו לאלכסנדריה לקראת אלבינוס והאשימו את חנן שלא היה רשאי לקרוא את המועצה למשפט בלי הסכמת הנציב". ועל אותו בית דין שחנן הצדוקי הרכיב[5] אמר רב יוסף, שהיה בית דין של צדוקי, דהיינו של חנן הצדוקי.

חנן יכול היה לעשות זאת, להושיב בית־דין כרצונו, מאחר שכבר הופרעו כל סדרי המדינה, והשלטון ניתן בידי ההורדוסים והצדוקים, אשר בזרוע רשע השתלטו על העם. וגם אם בתחלה רצה נציב חדש להנהיג סדר כלשהו, ידעו לקנות אותו בסכומי כסף, שלא יעמוד נגדם, ולא עוד אלא שיהא שותף בכל מעשיהם לעשות כרצונם ולהתעשר בשוד החלשים[6].

על הצדוקים אומר יוספוס[7]: „תורתם היא רק נחלת מועטים. אך הם בני השכבה הגבוהה". ועוד[8]: „הצדוקים הם אנשים קשים גם לאחיהם (בני מפלגתם) ומקבלים את חבריהם בפנים זועפים כאלו היו נכרים להם".

הצדוקים אשר כפרו בתורה שבעל פה ולא קבלו את המצוות דרבנן, ידעו שרוב מנין ורוב בנין של העם הם אוהבי תורה והולכים אחרי חכמי התורה. כדי לערער את אמונת החכמים של העם המציאו להם טענות נגדם, כאלו החכמים לא קיימו את דברי התורה שבכתב, אשר בארו אותם על פי התורה שבעל פה.

וכבעלי בריתם של ההורדוסים נעשו אוהדי רומא, דבר שחיזק את עמדתם המדינית, ובלי פחד מפני שלומי אמוני ישראל התחילו להתוכח בפומבי עם החכמים ולהשמיצם כאילו זייפו הם את דברי התורה.

כך היה המצב בסמוך לפני החורבן, בימי רבן יוחנן בן זכאי. אחרי שתיקה של מאה שנה פתחו עתה את פיהם, לא בחכמה כי אם בעזות, ורק בקושי הצליחו החכמים למנוע את הצדוקים לזייף את ההלכה. ימים אשר הצליחו חז״ל בזה נזכרו כימי שמחה[9], כפי שאנו מוצאים במסכת מנחות (ס״ה): „אילין יומיא דלא להתענאה בהון ומקצתהון דלא למספד

www.daat.ac.il

בהון: מריש ירחא דניסן עד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למספד; ומתמניא ביה ועד סוף מועדא איתותב חגא דשבועיא דלא למספד בהון... שהיו ביתוסין אומרים עצרת אחר השבת ניטפל בהם רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שוטים מנא לכם...". וכבר נתבאר לנו[10]) כי הדבר הראשון המוזכר בזה סתם: „מריש ירחא עד תמניא ביה איתוקם תמידא" היה כבר בימים הראשונים, היינו בסוף ימי יוחנן כהן גדול. והדבר השני „ומתמניא ביה עד סוף מועדא חגא דשבועיא" מפורש שזהו בימי רבן יוחנן בן זכאי: וכן בדבר „תירש הבת עם הבן" נאמר במסכת בבא בתרא (קטו:): „דתניא בארבעה ועשרים בטבת תבנא לדיננא, שהיו הצדוקים אומרים „תירש הבת עם הבן" ניטפל להן רבן יוחנן בן זכאי. אמר להם שוטים מנין זה לכם..." וכן הוא גם במגלת תענית (פרק ח').

וראוי לנו להעיר בזה עוד על דבר גדול, אשר גם יפיץ אור על כל מצב הענינים אז. כי הנה בקדמוניות (ג' ט"ו ג') כשהוא דן בימי משה אומר יוספוס: „וכל החוקים אשר קבל מאת ה' נתנו למשה הוקרה למעלה מכבוד שום איש. מזה יצא גם מה שקרה זמן קצר לפני מלחמתנו עם הרומאים בימי הקיסר קלאודיוס[11]) בעת כהונתו של ישמעאל כהן גדול: היה רעב בארצנו ועשרון תבואה עמד בארבעה דרכונים, ובחג המצות קרב קרבן מנחה של שבעים כור, אבל למרות הרעב שום כהן ערב לבבו לקחת ממנו. אף גרגיר אחד. כבוד רב כזה כבדו את החוקים וגם פחדו פחד אף ה' ומעוגשו אשר עונש את החטא גם הוא נסתר".

כבר בארנו בכרך ג'[12]), כי גם בדברים המועטים אשר הצדוקים התנגדו לפרושים בעניני הדת, לא נבעה התנגדותם מתוך נימוקים דתיים בחקירתם כתורה; כי אם לשם נצחון או קנטור, או מאיזה נימוק מדיני, אשר הסוו אותו במסוה דתי, בהבינם כי העם הנאמן לתורה יתנגד לכל סטיה גלויה מן התורה; ונקל היה לחכמים לדחות את טענותיהם ולהוכיח שאינן מבוססות על דברי התורה; ואז נכנעו הצדוקים: ולמרות שכמה כהנים גדולים היו צדוקים, נעשו עניני העבודה בבית המקדש לפי דעת החכמים.

הספור אשר בו יוספוס מרים על נס עד כמה שמרו בני ישראל את מצוות התורה, מראה לנו גם כי הכהנים בבית המקדש נוהרו בדעת החכמים לא למעול מעל בקדשים.

וכן הוא במגלת תענית (פרק ח'): „בעשרין ושבעה ביה (בחדש חשון) תבת סולתא למיסק על מדבחא מפני שהיו הצדוקין אוכלין מנחת בהמה[13]): נטפל בהם רבן יוחנן ואמר להם..." ואם לרגל הנצחון הזה על הצדוקים קבעו החכמים אותו יום שלא להספיד בו, משמע שלא היה הדבר קל, שכן לא אחדים בלבד מן הצדוקים עמדו נגד החכמים, אלא על זה נטושה מלחמה עם ראשי הצדוקים שבין הכהנים הגדולים, אשר בהם תמך אגריפס

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

משני המשגיח על בית המקדש מטעם הקיסר; ואולם, למרות התנגדות הכהנים הגדולים הצדוקים הצליח רבן יוחנן בן זכאי בסוף, ומנחת בהמה שבה להיות כליל למזבח. בדבר הזה נראים הכהנים הגדולים מהנים את הכהנים ההדיוטים בהתירם להם לאכול את מנחת הבהמה, אבל לאמיתו של דבר לא היתה דאגתם לכהנים העניים אלא חמרון פוליטי. הנה ידוע לנו שכמה כהנים גדולים היו גוזלים את הכהנים העניים, וכמה מהם גוזו ברעב[14]) — אבל הכהנים המשרתים בבית המקדש הכירו בטיבם של הכהנים הגדולים האלה ולא שמו לב לדבריהם ולא אכלו את קדשי המזבח.

הודות לאמונתם של הכהנים המשרתים בבית ה', אשר לא נמנו על הצדוקים, נעשתה העבודה בבית המקדש עם כל הכרוך בה כדעת החכמים, בפרט במה שנוגע לדיני טומאה וטהרה. וגם הכהנים הגדולים הצדוקים נזהרו בהם.

כן מוצאים אנו בתוספתא לנדה[15]): ת"ר מעשה בצדוקי אחד שספר עם כהן גדול בשוק ונתזה צנורה מפיו ונפלה על בגדיו והוריקו פניו של כהן גדול וקדם אצל אשתו[16]) אמרה לו אע"פ שנשי צדוקים אנו מתיראות מן הפרושים ומראות דם לחכמים. (אמר ר' יוסי[17]) בקיאין אנו בהן יותר מן הכל והן מראות דם לחכמים חוץ מאשה אחת בשכנותנו ומתה).

(יוספוס אומר[18]) שבעניני הדת לא הצליחו הצדוקים להשפיע: „לא יכלו בזה בגדולות ואם נאלצו לקבל משרה, עשו כמעשי הפרושים, כי בלא זה לא יסבול אותם העם").

אמנם פעם, ואולי גם פעמים, העיזו כהנים גדולים צדוקים צעירים, בניגוד לדעת אבותיהם, להכניס שינויים בעבודת בית המקדש, אבל נכשלו. אופיני מאד ספור ברייתא במסכת יומא[19]): „ת"ר מעשה בצדוקי אחד שהתקין (את הקטורת) מבחוץ והכניס, ביציאתו שמח שמחה גדולה, פגע בו אביו אמר לו בני, אע"פ שצדוקים אנו מתיראין אנו מן הפרושים. אמר לו כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה: כי בענן אראה על הכפרת, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו. עכשיו שבא לידי לא אקיימנו? אמרו לא היו ימים מועטין עד שמת... ויש אומרים ביציאתו ניגף"[20]).

במקרה אחר רצה כהן גדול צדוקי לנצל את מישרתו כדי לנחול נצחון על הפרושים ולא הצליח. נמסר לנו בתוספתא (פרה פ' ג' ה') „מעשה בצדוקי אחד שהעריב שמשו[21]) ובא לשרוף את הפרה, וידע בו רבן יוחנן בן זכאי ובא וסמך שתי ידיו עליו ואמר לו אישי כהן גדול, מה נאה אתה להיות כהן גדול, רד טבול אחד, ירד וטבל ועלה. אחרי שעלה צרם לו באזנו, אמר לו, בן זכאי לכשאפנה לך. אמר לו לכשתפנה. לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקבר בא אביו לפני רבן יוחנן בן זכאי, אמר לו נפנה בני".

www.daat.ac.il

טענות הצדוקים, כדי לקנטר ולערער את כבוד חכמי הפרושים בעיני עם הארץ, הובאו בפרק ד' של מס' ידים, יחד עם תשובותיו של רבן יוחנן.

„אומרים צדוקים, קובלים אנו עליכם פרושים, שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאים את הידים, ספרי המירם (ספרי חול) אינם מטמאים את הידים. אמר רבן יוחנן בן זכאי, וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד, והרי אומרים: עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים. אמרו לו לפי חיבתן היא טומאתן, שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרודות אמר להם אף כתבי קדש לפי חיבתם טומאתם" [22]).

שם במסכת ידים מובאות עוד טענות קנטור מצד הצדוקים עם תשובת הפרושים, אבל לא נזכר רבן יוחנן כמשיב.

הנה כי כן, כמו בהוראה כן מוצאים אנחנו את רבן יוחנן כמנהיג הדור גם במלחמה הקשה עם הצדוקים, כאשר לא הניח להם לקלקל את ההלכה לפי ההלכה לפי דעתם, כי ההלכה היא הרשות הבלעדית של חכמי התורה.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק י.

רבן יוחנן בן זכאי והמשנה

כבר נתבאר לנו בכרך השלישי[1], כי טעו החוקרים אשר חשבו כי המחלוקות בין בית שמאי ובית הלל היו רק אחר מותם של שמאי והלל, היינו בתקופה האחרונה לפני החורבן, בימי רבן גמליאל הזקן ורבן יוחנן בן זכאי.

פראנקל „בדרכי המשנה" הרחיק כל־כך לכת עד שאמר[2]: „ובכל זה נראה ברור שיצאו כמה הלכות מפי רבן יוחנן בן זכאי כאשר יאות לחכם כמוהו. אבל הן מובלעות בתוך דברי בית הלל כי רבן יוחנן בן זכאי היה מתלמידי הלל כאשר יבא לקמן". השערות אלה, אשר נאמרו באין חקירה, יכולות רק לעורר השתוממות. הלא כל דברי בית הלל אשר באו לפנינו באו כנגדם דברי בית שמאי, ואם נבלעו דברי ריב"ז בתוך דברי בית הלל, הרי אומר שנחלק ריב"ז עם בית שמאי. אבל אם כן, הרי היה ריב"ז רק ראש בית הלל בלבד, ואין אנו מוצאים אותו יחידי בראש דורו לכל דברי התורה? אמנם מוצאים אנחנו גם את רבן גמליאל הזקן יחידי בראש דורו, אבל הוא היה נשיא הדור הישב על כסא הלל הנשיא אבי אביו, ואילו ריב"ז לא היה נשיא, וכל סמכותו היתה רק בעניני ההלכה באוהלי התורה. ואם גם שם לא היה אלא ראש בית הלל, בעוד שנגדו עמד בית גדול של חכמי בית שמאי, איך אנו מוצאים אותו לבדו כראש כל דורו ובכל פינה שאנו פונים אפס זולתו?

ובמשנה במסכת אבות (ב' א') נאמר: „רבן יוחנן קבל מהלל ומשמאי", הרי נחשב הוא לבדו גם לבית הלל גם לבית שמאי, כתלמיד מקבל משמאי כמו מהלל, כי משניהם קבל את ההלכה ומחלוקתם בהלכה. ובאמת עיקרי המחלוקת נחלקו בחיי שמאי והלל, ואחריהם היו מקרים בודדים בין תלמידיהם, אבל מה שנמסר כדברי בית שמאי ובית הלל הם דברי שמאי והלל[3].

טעות היא לחשוב, שהתנאים בראו הלכות. גם רבן יוחנן בן זכאי לא ברא הלכות ואין מקום לומר שהלכותיו מובלעות בדברי בית הלל. הוא לא נחלק על בית שמאי כמו שלא נחלק על בית הלל, כי אם מסר לשני דורות הבאים את ההלכות שקבל משני רבותיו וגם את מחלוקתם עליהן.

www.daat.ac.il

אין לנו הלכות יסודיות לא מרבן יוחנן ולא מן הזוגות, אלא רק בירורי המשניות היסודיות או תקנות, כמו שנתבאר בכרך השלישי[4]. אבל כשם שחכמי הזוגות וקודמיהם, עד יהושע בן נון והזקנים, קבלו את התורה שבעל פה מרבותיהם ומסרו אותם לתלמידיהם כך היה גם רבן יוחנן בן זכאי מקבל ומוסר, והוא האחרון של השושלת הקדושה הארוכה. וכמו שבין חכמי הדורות הראשונים לא נשארו מחלוקות חוץ ממקרים בודדים, כך אין מוצאים מחלוקות בין רבן גמליאל הזקן וחכמי דורו ולא בין רבי יוחנן בן זכאי וחכמי דורו.

אבל אחרי החורבן הנורא שבא על עמנו, רבו המחלוקות, כי רוב חכמי הדור נהרגו בימי החורבן והרבה שנים נתבטלו אהלי התורה וסדריהם. ספרי התורה שבעל־פה לא היו כתובים, כי היא ניתנה ללמוד ולמד בעל פה. החכמים היו כספרים חיים. הם התמסרו כליל למוד בעל פה את כל ההלכות בסגנון המדוקדק המקובל בלי לשנות מצדם[5]) כמלוא נימה. ואליהם פנו גם ראשי הדור לשאול על הסגנון המקובל.

והנה גם החכמים האלה רובם נספו במשך המלחמה ושרידיהם כבר הזדקנו כאשר לאחר החורבן התאספו שוב החכמים במתיבתא דיבנה.

דאגתו הראשונה של הדור אחר החורבן, כאשר אך נחו קצת מאויביהם, היתה לשוב ולברר את כל הספקות, לבאר את דברי שני בתי תופשי התורה, בית שמאי ובית הלל, כמו שמוצאים אנו בדברי ר' אליעזר ור' יהושע, ר' עקיבא ור' ישמעאל וחבריהם במתיבתא של יבנה. דברים רבים מדברי בית שמאי ובית הלל שבו ונתבררו על ידם בלי מחלוקת, והם באים לפנינו במשנה סתם. (ובעניינים אשר חלקו בו התנאים נזכרו דעותיהם השונות. ובסוף ימי ר' עקיבא כבר עמדו התנאים להכריע אותן). אבל אז באו ימי מלחמת ביתר והפכו את כל הסדרים מן השורש עוד יותר מאשר היה בימי חורבן הבית. כל זה יבואר לפנינו בכרך החמישי[6]).

www.daat.ac.il

מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

תוצאות ומסקנות ממחקרו של ר״א הלוי זצ״ל (בכ״ר) בכרך ד׳ של ח״א מספרו „דורות הראשונים״.

1) אין זה נכון שמלחמת החורבן היא תוצאה מן הפער הרוחני בין היהודים ובין הרומאיים. היחס של הנציבים הראשונים ליהודים היה טוב יותר משל הנציבים האחרונים.

2) גורמים למלחמה היו:

א) חתירת היונים בא״י תחת עמדת היהדים.

ב) שנאת היל המדינה, העומד לרשות הנציבים, נגד היהודים.

ג) שיבת משפחת הורדוס לרגלי מלכות אגריפס הראשון.

ד) הוצאת אוצר בית המקדש, הקופה הצבורית היחידה, מידי הסנהדרין ומסירתו להורדוסים.

ה) אשמת כהנים גדולים ואבירים, אשר התקשרו עם הנציבים, לרדות בעם.

ו) רשעות הנציבים האחרונים, בפרט של פלורוס.

ז) התנהגות אגריפס השני, אשר מטעמים אנוכיים עכב את משלחת העם לקיסר ברומא להתאונן על פלורוס.

3) בהתקוממותו נגד אגריפס השני לא חשב העם בירושלים למרוד ברומא. אם כי אגריפס — וכן יוספוס — קראו להתקוממות מרד בקיסר.

4) החלטת אלעזר בן חנניה, לא לקבל קרבנות מן הנכרים, לא היתה ראשית המלחמה.

5) המלחמה בצסטיוס נשאה בתחלה אופי של התגוננות, אם כי כתוצאה מהתגוננות זו פרצה בסופו של דבר המלחמה ברומאים.

6) סיפורי יוספוס על בחירתו ושר צבא בגליל ועל פעולותיו שם, הם רק רברבנות להגדיל את ערכו בעיני אספסינוס וטיטוס.

7) בזמן אשר אספסינוס חדר אל הגליל היו בירושלים שלוש מפלגות: הם א) הקנאים; ב) המתונים, בראשם רבן שמעון בן גמליאל, אשר גם הם היו לוחמי החרות, אבל התנגדו להתנהגות הקנאים בירושלים; ג) אוהבי רומא שבין האבירים, הכהנים הגדולים בראשם: כהנן בן חנן.

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

8) מטרת ההזמנה לשמעון בן גיורא שיבוא ירושלים, היתה כדי שישמיד הקנאים, ולמעשה היא היתה הגורם האחרון לחורבן.

9) תקנות ר"ג הזקן אינן תקונים (כדעת וייס) אלא הוראות על־פי התורה, שהזמן גרמן.

10) הדין שמשיאין אשה על פי ע"א אינו תקנה, אלא כגזרה. הלכה למעשה של ר"ג הזקן, לא לדרוש, משום חומר האיסור של אשת איש, שני עדים במקום אשר מן הדין עד אחד נאמן כמו דכל אסורים שבתורה.

11) מתקופת שמעיה ואבטליון עד רבן גמליאל הזקן אין ויכוחים עם הצדוקים, כי השפעתם המדינית בוטלה ע"י אנטיפטר והורדוס, ורק לרגלי שיבת ההורדוסים לרגלי מלכות אגריפס הראשון חזרה השפעת הצדוקים ומאז, בימי רבן יוחנן בן זכאי, התוכחו עם הפרושים.

12) ארבעים שנה לפני החורבן לא דנו בתי הדינים דיני נפשות, כאשר ראו שאין לדון הרבה רוצחים שעמדו תחת הסות הממשלה הרומאית.

13) המים המרים המארים פסקו רק כעשרים שנה לפני החורבן ואולי גם מאוחר יותר. אין קשר בין הפסקתם ובין גלות הסנהדרין מלשכת הגזית.

www.daat.ac.il

מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

הערות וציונים

למדור ראשון

סקירה

פרק א'.

1) קדמוניות י"ז י"א. 2) קד' י"ז י"ג ב'. 3) קד' י"ח ו' ה'. 4) היסטוריון גרמני, בספרו על התקופה הזאת ח"א 455. 5) בהע' ה"ע (של שפ"ר) ח"ב 76. 6) קד' י"ד י' ו'. 7) שם י"ב. 8) 764—716. 9) קד' י"ח ג' א'. 10) השומה הזאת היתה פקודת הקיסר ולא של הנציב קופוניוס (ע' קד' י"ח א' א'). להתנגדות נגדה לא היו נימוקים דתיים כי אם לאומיים, כי השומה נראתה לעם כאות שעבוד. השומה היתה שומת הנכסים, ולא ספירת התושבים. 11) קד' י"ח ד' ג'.

פרק ב'

1) ע' על זה כרך ג' 447 והלאה. וע' שקלים פ' ג' מ"ד ותרם הראשונה לשם ארץ־ישראל ושניה לשם כרכים מוקפים לה, ושלישית לשם בבל, לשם מדי ולשם מדינות רחוקות. 2) קד' י"ח ט' א'. 3) קד' י"ד ז' ב'. 4) שקלים ג' ד' 5) קד' י"ד ז' ב'. 6) קד' כ' ו' א' והלאה.

פרק ג

1) ע' הפרקים הקודמים. 2) קד' כ' א' ג'. 3) קדובי משפחת הורדוס וכהנים גדולים צדוקים. יוספוס קורא „כהנים גדולים" לא רק לאלה אשר שרתו בכהונת הגדולה, אלא גם לבני המשפחות אשר מהן מונו לכהונה. 4) ע' על זה במדוך של הנציבים האחרונים. 5) מלחמת היהודים ב' י"ד א'. 6) ע' פרק א'.

פרק ד'

1) ע' קד' י"ז י"א ב'. 2) ע' דה"ר כרך ג' 25 והלאה. 3) קד' ט"ז ו' א'—ח'. 4) קד' י"ז י"א ב'. 5) קד' ט"ז ו' א'—ז'. 6) יונים או סורים שהתיונו. 7) אוגוסטוס סרב בכל תוקף לראות בארץ יהודה מדינה יונית. זאת הוכיח עוד כאשר נגמר בנין עיר קיסריה והורדוס רצה לעשותה לבירת מלכותו ולשוות למלכותו אופי של שלטון יוני, אז החל אוגוסטוס לחשוד בו שתקותו היתה להיות מלך היונים באסיה. ומלבד אשר לא הרשה להורדוס להפוך את קיסריה לבירתו במקום ירושלים „שפך עליו קיטון של צונן לעיני כל העמים. ומשך שנה שלמה גם הסתיר פניו ממנו עד אשר אויבי הורדוס ספרו שהורדה מכסאו" (ע' דוה"ר ג' 16 והלאה; קד' ט"ז ט' ג'—ד'). אוגוסטוס הביע את דעתו, כי ארץ יהודה היא ארץ של היהודים ולא של היונים, כאשר דנו ברומא אחר מותו של הורדוס אם

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

תמשך מלכותו או תסופח לסוריה. אז עמדו לפני הקיסר בני משפחת הורדוס ובקשו להגן על זכויותיהם, ומעבר השני נצבו שלוחי עם ישראל אשר בקשו את הסיפוח לסוריה. היונים תושבי ארץ יהודה לא נשאלו כלל, וגם שלוחים להתערב בדיון לא היו להם. הללו ידעו שאוגוסטוס ראה בארץ רק ארץ היהודים, והיונים נחשבו בעיניו רק גרים בין היהודים. ב„מלחמות היהודים" (ב' ו' א') הקהיל אליו את גדולי רומא ואת אוהביו אל המקדש בפאלאטיון... ושמה באו השלוחים (של יהודי ארצנו) בלוית המון יהודים (תושבי רומא), לעומתם נצבו ארכילאוס ואוהביו יחד: מן התיאור מסתבר, שאוגוסטוס שיווה למשפט זה אופי של מאורע מדיני חשוב, ובכל־זאת לא נועדו בו היונים מארץ יהודה, לא נשאלו להגיד הפצם. אך ורק היהודים נחשבו בעיני הקיסר לעם ארצם, ורק הם יכלו לדון לפניו בקשר לעתידה של ממשלת הורדוס. 8) קד' י"ז ד' ג'. — היה בימי ארכילאוס. העם התקומם נגדו והוא נסע לרומא לבקש תמיכת אוגוסטוס. וארוס ההגמון של סוריה דכא בעוזרת צבאו הגדול את ההתקוממות ועזב את ארץ יהודה בהשאירו שם את סבינוס עם חלק צבאו, והוא התנפל על בית המקדש. 9) יוספוס מספר: „אנשי המלך (הורדוס המת) עברו רובם ליהודים אך רופוס וגראטוס המפקדים על שלשת אלפים בחירי חיל הורדוס (הם החיילים הקיסריים וסבסטיים, [לפי השבונו של שירר, ח"א 440] נשארו לצד הרומאים" — במלח' (ב' ד' ב'; וה' ב') מדבר מאנשי סבסטה של גראטוס ורופוס. 10) ע' פרק א' ואת ההערה 10) שם.11) יוספוס (קד' י"ח ד' ג') מבאר את ענין בגד' הכהן הגדול: „זה יצא מן הורקנוס הכהן הגדול הראשון של הכהנים הנקראים בשם הורקנוס. הוא בנה מגדל ליד בית־המקדש אשר היה רגיל לגור בו. שם הניח את הבגדים, אשר (רק) הוא היה רשאי ללבשם, בכל זמן שהיה יוצא העירה בבגדים רגילים. וכן נהגו בניו ונכדיו. כאשר מלך הורדוס חיזק את בנין המגדל אשר מקומו התאים לו (להשתלט על ירושלים) וקרא אותו אנטוניה לכבוד ידידו אנטוניוס. מצא שם את בגדי הכהן הגדול ושמר אותם גם הוא, שיהיו לו כבגדי ערובה שלא יתקומם העם נגדו. וכן עשה בנו ארכילאוס שמלך שחריו. כאשר באו הרומאים מצאו גם הם את בגדי הכהונה, גנזום בתוך אבן חתומה בחותם הכהנים והגזברים (מפני הטומאה)... שבעת ימים קודם הרגל מסר אותם מפקד המגדל לכהנים. הבגדים טהרו והכהן הגדול שמש בם. ממחרת הרגל חזרו ונסגרו". 12) קד' י"ח ג' א'. 13) שם ב'. 14) קד' י"ח ד' ב' — [ספורו של יוספוס סה נראה בלתי מדויק. תחילה הוא מזכיר רק את תלונות השומרונים, ואילו אחר כך כותב: (ויטליוס) צוה לפילאטוס לנסוע לרומא להצטדק על האשמות היהודים נגדו). נראה שצריכים להוסיף אחר תלונות השומרונים „והיהודים" ואחר „ושל האשמות של היהודים" — „השומרונים", כלומר: גם היהודים יגם השומרונים התלוננו ולרגלי האשמות של שניהם שלח אותו ויטליוס.] 15) פרק ד' ד'. 16) קד' י"ח ד' ג'.

פרק ה'

— 1) פילון בספריו: „נגד פלאקוס", המלאכות לגאיוס. 2) קד' י"ח ח' אר'. 3) שם יב'. 4) שם ה'. 5) שם ח' ח—ט'. אמנם כבר בטל. קליגולות את פקודתו הנוראה „לתחנוני" ידידו אגריפס. אבל כאשרי קבל את המכתב סטרונוס בבקשה לותר על העמדת צלמו בהיכל, כעס מאד וצוה לו להתאבד. בזה הוקרת את מתנות

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

היהודים מפקודתי". 6) שם י"ח ו' א'. 7) שם ה'. 8) שם ו'. 9) שם י'. 10) שם ח' ז'—ח'. 11) קד' י"ט ד' א'—ה'. 12) שם י"ט ה' א'. 13) שם ז' ד' — בעיר בירות בנה תיאטרון מפואר. כן השתתף בחגיגות היונים ובשעשועיהם. ועל זה התאוננו חרדים בירושלים אשר בעיניהם חגיגות היונים נחשבו לעבודה־זרה, וכל השתתפות בהן, אפילו בצורה זהירה, אסורה. יוספוס מספר: „פעם כאשר נסע אגריפס לקיסריה קרא איש ירושלמי, ושמו שמעון לאספה, הלה היה מפורסם כגדול בתורה, הוא האשים את המלך שאינו ירא ה', כן אמר לאגריפס אין זכות להכנס אל בית־המקדש פנימה כמו לאורח בישראל" יוספוס שכתב את ספרו עבור שאינם בני־ברית לא באר את הענין [באמת לא היה לאגריפס דין נכרי, אמנם גם לא של ישראל מיוחס. אמו היתה בת שולמית אחות הורדוס, אשר אם לא השתחררה היתה שפחה ולפי זה היה אז לאגריפס דין עבד]. ההקפדה התחילה כאשר אגריפס קרא בסוף שנת השמיטה בעזרה את פרשת המלך. הוא בעצמו הרגיש שאינו ראוי לזה, וכשהגיע לפסוק „לא תוכל לתת עליך איש נכרי" זלגו עיניו דמעות. אמנם מבין הנאספים קראו אליו: „אל תתירא אגריפס אחינו אתה". אך הללו שקראו כך, חשבו שזה הכרחי משום דרכי שלום, אבל ברור שאחרים הקפידו על הקריאה וראו בה חנופה. ע' אודות כל זה סוטה פרק ז' משנה ח' ותלמוד סוטה דף מא. שם בברייתא קוראים לדברים הללו חנופה. 14) קד' י"ט ו' ב'. 15) שם ז' ב'. 16) שם ח' א'. 17) שם ב'. 18) שם ט' ב'.

למדור שני

תקופת הנציבים האחרונים

פרק א':

1) קד' כ' א' א'. 2) רבת עמון אשר תושביה היו יונים. 3) של הלוחמים. 4) ביונים בני פילאדלפיה לא נגע. לא חקר אולי הם האשמים, אילו עשה זאת, לא היה יוספוס מעלים את הדבר. 5) בימי אגריפס ובימי הנציבים הראשונים, חוץ מן המרד לרגלי שומת קוירינוס (קד' י"ח א' א') לא הוכיר יוספוס שודדים. 6) את כל הענין מספר יוספוס בלי מלה של בקורת על התנהגותו של פאדוס, אבל הוא משבח את מרצו לדכא את השודדים באכזריות. 7) קד' כ' ה' א'. 8) שמו של תודוס נזכר ב„מעשי השליחים" ה' ל"ו. כותב המעשים הכניס את שמו אל הנאום להגנת השליח פטרוס, אשר הוא שם על פי רבן גמליאל הזקן, אבל מעשה תודוס היה כמה שנים אחר כך בימי נציבותו של פאדוס. 9) קד' כ' א' א'. 10) זה היה בימי הנציבים הראשונים, עד שויטליוס צוה להחזיר את הבגדים לעם (קד' י"ח ד' ג'). 11) ההגמון החדש של סוריה. 12) הורדוס מלך כלקים אחי אגריפס הראשון. 13) גם הוא אחי אגריפס. הוא נקרא הצעיר כדי להבדיל בינו ובין אביו אריסטובולוס בן הורדוס ומרים. 14) לפי השערת המחבר רצה קלאודיוס כבר בתחלה להעמיד את הבגדים הקדושים לרשות הורדוס מלך כלקיס, כאשר מסר לו את ההשגחה על בית המקדש. ופאדוס דרש בשם הקיסר את הבגדים למסרם להורדוס. אמנם לפי בקשת אגריפס הצעיר הסכים קלאודיוס להשאיר אותם ביד העם וכדי להרגיע את העם, על מסירת ההשגחה על בית־

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

המקדש להורדוס ולא לסנהדרין, כתב הקיסר שהוא משוכנע כי בהכרעתו להשאיר את בגדי הכהן ביד העם עשה נחת רוח להורדוס ולאחיו הצעיר אריסטובולוס אשר שניהם יקרים לו. בהשערה זו מבאר המחבר את הזכרת הורדוס ואריסטובולוס, אף שלא הם אלא אגריפס הצעיר. השתדל שימלא את בקשת העם. [אולי השתדל אגריפס לזה מתוך קנאה בדודו הורדוס מבלקיס שקבל את ההשגחה על בית־המקדש, אשר לדעתו מגיעה לו כיורש אביו]. 15) ע' יוספוס, נגד אפיון (תרגום שמחוני), מאמר ראשון ס' כ"ד עד הסוף ומאמר שני ס' ד' עד י"ד.

פרק ב': נציבותם של טיבריוס אלכסנדר וקומאנוס.

1) קד' כ' ה' ג' — היה לו התואר של אלאברכוס, זהו תואר פקידים רומאים גבוהים, הוא אינו נזכר בהומות בעיר אלכסנדריה בימי קליגולה אולי כבר היה מת. 2) קד' כ' ד' ה'. 3) שם ז' ב'. 4) מלחמת ב' י"ח ז'—ח'. 5) שם ט"ו א'. 6) שם י"א ו'. 7) קד' כ' ה' ב'. 8) ע' מלחמת ב' י"ב א'. 9) קד' כ' ח' ג'. 10) אולי רק פאדוס וטיבריוס אלכסנדר, אך אולי גם הנציבים לפני אגריפס הראשון. 11) הורדוס בנה את המצודה הזאת מול בית המקדש כדי להשתלט על תושבי ירושלים (קד' ט"ו ח' ה'). וכן השתמשו במבצר גם הנציבים הרומאים. וכמה אסונות לעיר יצאו מן המצודה. 12) [לא משנאה לעמו, אלא כדי למצוא חן בתחלה בעיני אדוניו אספסיגוס וטיטוס ואחר כן בעיני היונים והרומאים קוראי ספריו]. 13) קד' כ' ה' כ'. 14) שם ו' א'. 15) עמק יזרעאל. 16) בגליל. 17) כי ידע שקומאנוס קבל שוחד מן השומרונים. 18) (כבר אמרנו שאנשי בן דינאי לא היו סתם שודדים, אלא לוחמי חרות קיצוניים אבל התנפלו לא רק על הרומאים, כי אם אחר־כך גם על מי שהיו בעיניהם אוהבי רומא. בן דינאי הוא הנזכר במשנה סוטה ט', „אשר חזרו לקרותו בן הרצחן"). 19) קד' שם ו' ב'. 20) שם ג'. 21) וכאשר בא לירושלים וראה שלא היה שום רמז למרד, לא הודיע את זאת לרומא. כדי לשחרר את הכהן הגדול חנניה ובנו אשר הוא שלח אותם באזיקים כפושעים למשפט הקיסר. 22) טריבונוס הוא תואר מפקד גדוד צבא. מעונשו של צלר רואים שהצטיין מקודם באכזריות גדולה.

פרק ג': נציבותו של פליכס והתערערות המצב בארץ.

1) קד' כ' ז' א'. לפי דברי יוספוס. נשלח פליכס רק אחר הדחת קומאנוס בשנת 52. לפי ההיסטוריון הרומאי טאציטוס (אנאלים י"ב נ"ד) שלט פליכס ביהודה באותו זמן אשר קומאנוס שלט בגליל. אך יש להניח שיוספוס צודק, כי הוא היה עד ראיה ובקי יותר בכל מה שנעשה בארץ מאשר טאציטוס שכתב באיטליה. 2) את הגולן והבשן והבל ארגוב ועוד בצפון עבר הירדן (קד' כ' ז' א'; מלחמת ב' י"ב ח'). 3) בשנת 54. מלחמת שם ו' קד' כ' ח' א'. 4) מלחמת שם; קד' שם ח' ב'; טאציטוס י"ג י', י"ד ח'. 5) קד' כ' ח' ד'. 6) שם ז' ב'. 7) אנאליס י"ב נ"ד. 8) קד' שם ח' ה'. 9) הוא היה לפנים כהן גדול אך ויטליוס פטר אותו ומסר את הכהונה לאחיו תיאופילוס. (קד' י"ח ה' ב'). אגריפס הראשון רצה להחזיר ולכהן אותו אבל הוא בקש למסור הכהונה לאחיו מתתיהו. שלדעתו ראוי היה יותר למשרה (שם י"ט ו' ד'). 10) כי גם בעיני יוספוס השודדים היו מכת מדינה. ועל אלעזר בן דינאי וחבריו גם המשנה (סוטה ט' ט') אומרת

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

"משרבו הרצחנים". 11) מובן שהנציב לא נתן לחקור מי היו הרוצחים, כי בחקירה יתגלה שהוא היה היוזם. "ואחרים פחדו או מן הנציב או מן הרוצחים והבריחם. 12) מלחמת ב' י"ג ג'. 13) קד' כ' ח' ח'. 14) אין לחשוב שכל הכהנים הגדולים עשו כן, אבל הרבה מהם ואולי רובם עשו כן, עד שיוספוס אומר סתם הכהנים הגדולים. 15) התודה זכתה את הלוים במעשר (ראשון). אבל עזרא קנס את הלוים שלא עלו אתו מבבל שיינתן מעשר ראשון לכהנים (ע' יבמות פ"ו: חולין קל"א: וע"ש ובמפרשים ובכ"מ לרמב"ם הל' מעשר פ"ד ה"ד אם לפי הקנס המעשר ינתן רק לכהנים או גם לכהנים, ואם הקנס רק לזמן עזרא או גם לדורות). מדברי יוספוס נראה שבזמן לפני החורבן המעשר היה רק לכהנים, כי אינו מסתבר שיוספוס קורא את התרומה מעשר. גם בתולדות חייו (פרק י"ב) מספר ששנוי חבריו במשלחת הראשון לגליל שהיו כהנים לקחו שם את המעשר.

[illegible]

פרק ד':

[illegible] 1) קד' כ' ח' ז'. 2) אפשר שיוספוס אוהבו של אגריפס השני שם בפי הטוענים שהורדוס האדומי מזרע היהודים, אבל אולי באמת אמרו זאת היהודים בטענתם כדי להזק אותה — לפי מלחמות ב' י"ג ד' הסכימו הסורים (יונים) שהורדוס היהודי יסדר את העיר, אבל טענו שהוא בנה אותה עבור היונים, שכן אילו לא בנה אותה עבור היהודים לא היה מקים בתוכה פסילים והיכלים אליהם. 3) קד' כ' ח' ט'. 4) אם יוספוס מזכיר לגנאי את היונים בארץ יהודה הוא קורא להם סורים, כדי לא לפגוע ביונים תושבי רומא, אשר בתוכם גר בזמן אשר כתב את ספריו. 5) קד' כ' ח' ח'. 6) יוספוס אינו אומר בפירוש שהיתה ברית בין פליכס ותקיפי ירושלים, כמו שהוא מספר אחר כך שהנציב אלבינוס קבל כסף מבעלי זרע שיתן להם לעשוק לחלשים (מלחמת ב' י"ד א'). אבל יש להניח שגם פליכס לא התערב במעשי התקיפים עקב שוחד אשר קבל מהם. 7) ע' משנה ידים סוף פרק ד'. 8) קד' כ' ח' י'. 9) כבר הזכרנו שהצחה גם לפי פקודת פליכס ודורון עזרון (שם ח' ח').

[illegible]

פרק ה':

1) מלחמת ב' י"ד א'. 2) קד' כ' ח' ח'. 3) סוטה ט' ט"ו. (אמנם שם נמצא ישמעאל בן פאבי. אך כנראה פאבי ופיאבי הן רק גרסות שונות. בתוספתא יה"ב א' כ"א נמצאות גרסות שונות: פאבי, פיאבי, פאבי. בן פיאבי הנזכר בתוספתא פרה ג' ו' הוא כנראה הצדוקי הנזכר שם מ' ח' וע"ש בכ"מ ווין שצ"ל ד' ישמעאל אומר הורה בן פיאבי. ואולי זה ישמעאל בן פיאני שנזכר במשנה פרה ג' ו' ככהן הגדול האחרון שעשה פרה. 4) קד' כ' ח' י"א. 5) יוספוס בדה לו טעם לעצמו, כי אין איסור להסתכל בעבודת הכהנים (אך ע' תוס' פסחים כ"ו ד"ה שאני). 6) יוספוס סותר את עצמו. בפרק י"א א' אמר על פופיאה שלא הייתה לה שום יראת אלקים. 7) מלחמת ב' י"ד א. 8) קד' כ' ט' ב'. 9) שם. 10) יוספוס קורא את חבר ראשי הצדוקים "מועצה עליונה", כאילו הם זקני הסנהדרין, באמת הקים הצדוקי חנן בלי שום הצדקה בית דין אשר לפי רצונו דן את הנאשמים. בית דין של צדוקי נזכר בסנהדרין נ"ב, והוא הב"ד של צדוקי

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

חבן (יתכן שהיה מעונין לשרוף בת כהן שזינתה במוקד, שלא כדעת החכמים יע"ש). 11) נראה שאגריפס לא היה אז בארץ. 12) ע' הערה 15 לפרק ג'. 13) מובן שזה לא אותו יהושע בן גמלא אשר יחד עם שמעון בן שטח יסד את בתי הספר (ב"ב כ"א) ע' דוה"ר כרף ג' 465 והלאה. 14) מלחמת ב' י"ד א'. 15) כמו ששחרר עשרה סיקריים לבקשת הכהן הגדול חנניה, אשר את בנו אלעזר חטפו חבריהם. מובן שאביו נתן לנציב בעד זה סכום הגון. וכך החרגל אלבינוס לשחרר פושעים אסירים בעד כסף קרוביהם. 16) אילו עמד נגדם, לא היה יוספוס מעלים זאת. 17) קד' כ' ט' ד'. 18) שם ז'. 19) שם ו'.

פרק ו':

1) מלחמת ב' י"ד ב'—ג'. 2) (כלפי מי שממונה עליו, כמו ההגמון בסוריה והשלטונות ברומא). 3) (למספר הזה ע' פסחים סד:). 4) מלחמת ב' י"ב ה'. 5) שם ט"ז ג'. 6) שם י"ד ב'. 7) שם י"ד ג'. 8) שם ט"ז ג'. 9) שם ד' — בקדמוניות כ' ח"ט כותב יוספוס אחרי משפט פליכס, שהיונים השיגו את הכרעת גירון, כי להם העיר קיסריה, בעורת שוחד ענקי שנתנו לבורוס, מזכירו של גירון (ע' לעיל פרק ד'). (במלחמת היהודים, שכתב עבור טיטוס, העלים יוספוס את המעשה הזה של הסורים־יונים אשר על ידו גרמו את המרד והמלחמה). 10) בחיקוי המרושע של קלבן בטהור המצורע רצה להזכיר את השמצת שונאי ישראל כי היהודים גורשו ממצרים בהיותם מצורעים.

פרק ז':

1) מלחמת י"ז ב' י"ד ו'—ט'. 2) מזה רואים, כי עם כל כעסם על פלורוס לא חשבו אז למרוד בקיסר. 3) המלה „אבל" אינה מובנת. יוספוס בעצמו אמר שפלורוס השתדל להפיח את הלהבה כדי שיתקוממו ובתגובת העם היה יכול לראות כעין תחלת המרד. 4) דרגת האבירים ברומא — בעיני יוספוס היה זה גרוע יותר מרציחה אלפי יהודים [או אולי רצה בזה להגדיל אשמת פלורוס בעיני טיטוס, כי בזה עבר על חוקי רומא]. 5) (אילו דאג לגורל עמו, לא היה לו לעזוב אותו בימי הנציב הרשע, כי למה ששעה פלורוס בימים האלה, היה לפחוד בתכונת הרשע).

פרק ח':

1) מלחמת ב' ב' ט"ו ב'. 2) ע' שם ד'. אבל חכמי ישראל חשדו וראו מראש את ערמת פלורוס, על־כן לא השתתפו בנסיון האחרון של הכהנים הגדולים. יש להבדיל בין „ראשי העם" של יוספוס ובין החכמים המנהיגים האמתיים. 3) שם ג' ה'. — יוספוס כותב שהכהנים יצאו בראש העם, אבל אין לחשוב שגם הם השתתפו בתהלוכה עד שבא הגדוד הרומאי, כי אילו גם הם נשארו עד שבאו הרומאים, מן הנמנע שגם מהם נפלו אחדים, וזה היה מזכיר יוספוס בין מפלגתם.

פרק ט':

1) מלחמת ב' ט"ז א'. 2) חיי יוסף, סרק ל"ח. 3) מלחמת שם. 4) שם ב'. 5) שם ג'. 6) שם ד'. 7) כדי לפתות את השומעים דבר האיש הזה כאילו הוא

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

אחד מהם רק בפליטת פה אחת — או פליטת עט של יוספוס — מגלה את עצמו באמרו „את קדשיכם" בבחינת רשע מהו אומר. 8) מלחמת שם ה'. 9) שם י"ז א'. 10) כך כותב יוספוס. אי אפשר שכונתו שיגבו את שארית המסים, ארבעים הככר אשר כבר נגבו, אלא שימנה את האנשים האלה למוכסים שיגבו עבורו את המסים העתידים. 11) בצפון עבר הירדן, אשר נירון נתן לו במקום כלקיס (מלחמת ב' י"ב ח').

מדור שלישי

המלחמה

פרק א'

1) מלחמת ב' י"ז ב'. 2) יוספוס קורא את ההתקוממות נגד אגריפס „ראשית המלחמה ברומאים". באמת לא חשב העם אז למרוד ברומא. [גם ההיסטוריון לקיר (בספרו על יוספוס) כותב שבעיקרה כל המלחמה לא היתה בראשיתה מלחמה ברומא כי אם באגריפס, אשר סיבך את הרומאים במלחמה בהעלילו שהיהודים מרדו בהם.] 3) מלחמת ב' י"ז ג—ד. 4) שם ד'. 5) ע' יוספוס, נגד אפיון, ב' סוף פ' ו'. 6) ע' באריכות דוה"ר ה' 22 והלאה. 7) ע' ספר עזרא פרק ז'; מנחות עב.; רמב"ם מעשי קרבנות ג' ד'. אמנם לענין קבלת קרבנותיו מומר לע"ז גרוע מן נכרים, שאין מקבלין ממנו קרבן. אך נוכל לשער בנפשנו את הקושי בימי אגריפס, לדחות קרבנות של אנשים, אשר לא היו רק חשודים לע"ז. אלא עבדו ע"ז בגלוי, גם אם נזהרו בזה בירושלים. וע' יחזקאל מ"ד ט' „כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי" ובריתא זבחים כב: מבארת, מה' בן נכר שנתנכרו מעשיו לאבינו שבשמים. אמנם להלכה פוסקים שפטול רק לעבודה (רמב"ם שם ח') אבל אפשר להבין לצעדו של אליעזר בן הנניה, שרצה להשתמש בדברי הנביא לאסור גם להם, להכנס לבית המקדש. 8) קד' כ' ט' ד'. 9) מלחמת ב' י"ז ד'.

פרק ב':

1) מלחמת ב' י"ז ד'—ה'. 2) יוספוס מבדיל בין „טובי העיר" אשר החליפו בכח בבוא צבא אגריפס ובין האחרים. הוא אומר עליהם „ויחד עמם הכהנים הגדולים וכל אוהבי שלום בקרב העם". כנראה עמדו הם בין שני מחנות הלוחמים. הכהנים הגדולים, אשר לא רצו להשתתף בפעולות האבירים, וגם הללו שהתנגדו לאגריפס אבל לא הסכימו לדרכי אנשי אלעזר. 3) שם ו'. 4) שם ז'—ח'. בימים מסוימים בשנה היתה למשפחות שונות הזכות להביא עצים למערכת המזבח. בחמשה עשר באב השתתפו בזה הרבה משפחות. ע' תענית פרק ד' מ"ו. 5) שם ט'. 6) שם י'. 7) מנחם היה בנו של יהודה הגלילי המעורר את ההתקוממות נגד שומת קורינוס (קד' י"ח א' א'). לפני בואו לירושלים לכד מנחם את מבצר מסדה, לקח משם נשק רב אשר קצתן היה מונח שם עוד מימי הורדוס. על כבוש מסדה דבר יוסיפוס כבר מקודם לפני ספורו על בטול קרבנות בני נחר (מלחמת

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

ב"ז ב') אבל שם לא הזכיר את שם מנחם. — כנראה הקדים יוספוס את כבוש מסדה כדי לעשות רושם על קוראיו כאילו הוא קשור לבטול הקרבנות כמעשה איבה נגד הרומאים וראשית המלחמה. בכל הספור מדבר יוספוס רק על "אנשי אלעזר" בלי להזכיר אותו בעצמו. גם אם נניח שהדבר נעשה על ידי אנשי אלעזר, קרוב להשוב שהיו שיקריים שהצטרפו להם (ז"ז ו').

פרק ג':

1) בספרו חיי יוסף פרק ה' מספר יוספוס כי בימי ממשלתו של מנחם, בקרוב הוא עצמו לבית המקדש. אשר היה אז בידי אלעזר ואנשיו. אחר כותב "ואחרי אשר נרצחו מנחם וראשי השודדים התחקמתו מבית המקדש והתהלכתו עם הכהנים הגדולים וטובי הפרושים... מאימת מות ממש הסכמנו למראית העין עד המורדים... את זאת עשינו בתקוה כי מקץ זמן מבצר עלה צסטיוס בראש חיל גדול וידכא את המרד". רואים מזה, שכאן לא רדף אלעזר את מתנגדיו בחשבנות קיצונית, אבל הם חכו לרומאים שידכאו את מתנגדיהם. 2) מלחמת ב"ח א' א'. 3) שם ב'. 4) חיי יוסף ו'. אמנם את זה מביא שם יוספוס אחר מפלת צסטיוס גלוס, אבל גם את רציחת יהודי בית שאן הוא מביא שם, אף על פי שב"מלחמת היהודים" מביא אותם לפני מסע של צסטיוס. ואחר הרציחה בבית שאן מספר שיושבי הערים קמו על היהודים בקרבם (מלחמת שם ג'—ה'). — בתאור כל הסרגדיה טען הרבה היסטוריונים שהעתיקו רק את דברי יוספוס במלחמת היהודים בלי להתחשב במה שכתב בתולדותיו, והוסיפו עוד כאילו מלחמת השמד מצד הינים היתה התגוננות. גרץ (בס' ע' 82) כותב: "ותצא אש נקמה בלב כל בני ישראל (על הטבח בקוסבה) לעשות שפטים ונקמות בגויים בני נכר... ובכל הארץ התנודדו גדודי מתנגדים ויתנפלו על בני הנכר ויהרגום... וגדודים אלה עוררו את בני הנכר לעמוד על נפשם ולעשות נקמות גם הם ביהודים עם חרמם". 5) מלחמת שם ד'. 6) שם ח' — כדי להצדיק את אכזריות של טבריוס אלכסנדר ידידו של טיטוס, כותב שם יוספוס: "ובראות טבריוס כי בלעדי עונש קשה לא ישקטו המורדים, שלח אליהם את שני לגיונות רומאים אשר בעיר ויחד אתם חמשת אלפים אנשי צבא אשר באו אז מארץ לוב... ונתן להם רשות להמית את היהודים וגם לבוז את רכושם ולשרוף את בתיהם". 7) בחיי יוסף פרק "א נקרא ואקוס, במלחמת ב' י"ח ו' שמו נואר. 8) שם י"ח ט' (במלחמת היהודים לא רצה להודיע לטיטוס, כי אגריפס הסית את צסטיוס למסע אשר בסופו ההגמון עם צבאו המאומן נכשל כל כך. בתולדותיו לא היה לו נעים לכתוב את אשמת אגריפס במסע, אשר מצד אחד את האסון הגורא של היהודים ומן הצד השני גרם נזק גדול גם לרומאים למרות נצחונם הסופי). 9) חיי יוסף פרק ה' [החלטת אלעזר בן חנניא נגד קרבנות בני נכר לא יכלה להיות סבה לעלות בראש צבא ולהרוג בדרך המון יהודים. הרג החילים הרומאים היה יכול להיות נימוק לדרוש את עונש האשמים, אבל לא לגייס צבא, כל זמן שהיהודים לא סרבו להעניש אותם או למוסרם לו]. 10) מלחמת שם (אם יוספוס מספר את זאת בלי לחפות על המשע, רוצה הוא אולי להראות לטיטוס שה' נאמנותו של אגריפס לרומאים שעזר לצסטיוס כמו במלחמה הגדולה לאספסיינוס ולטיטוס. בתולדות חייו אינו מזכיר את סעילותו שלו אגריפס במלחמת צסטיוס).

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ד': 1) מלחמת ב' י"ח י'. 2) שם י'. 3) שם י"ט ב'. 4) שם ג. שזאת כונת אגריפס אמר יוספוס מפורש „אגריפס ראה כי רעה נגד פני הרומאים מן ההמון השונאים הרב אשר כבש את ההרים, על כן נסה לבוא בדברים עם היהודים, אולי יצליח בידו לפתות את כולם כי יחדלו מלהחם, או לסכסך את הנבערים אוהבי הריב בצריהם (אוהבי רומא) הדברים האלה ישובו ויורו לנו את כל הענין". כבר נתבאר כי „במלחמת היהודים" מדבר יוספוס מגרונו של מיטוס, וסגנונו אינו מעלה ולא מוריד. אמנם אין ספק כי פעמים הוא משנה גם את המעשים, ככל אשר רואים אנחנו הבדל תאור המעשים במקומות שונים בספריו. אך אין לנו מקור אחר מדברי יוספוס ומוכרחים אנחנו לקבל אותם, אבל בבקורת הריפה. 5) שם ה—ח'. יוספוס כותב כי ביום הששי הצליחו הרומאים להניס את המגינים מן החומה ואוהבי רומא בעיר התקרבו לשערים לפתוח אותם, אבל פתאום אסף צסטיוס את צבאו והסיעו מן העיר. יוספוס אומר „ובלי פגע ומכה נואש מתקוותו" ואולי התייאש מן הנצחון הסופי והתירא שבזמן אשר ילחם על החומה, יחסמו היהודים את כל הדרכים לשוב בין ההרים.

פרק ה': 1) מלחמת ב' כ' ג' י'. 2) אמנם הרבה „מנכבדי העיר" מהרו לברוח. מעט לפני זה (כ' א') כותב יוספוס: „ואחרי האסון אשר קרה את צסטיוס עזבו רבים מנכבדי העיר היהודים את העיר... גם האחים קוסטובר ושאול (קרובים למשפחת אגריפס) נמלטו מתוך העיר ובאו אל צסטיוס. 3) חיי יוסף פרק ז'. ושם פרק ח' אומר „הסכמנו למראית עין עם המורדים". 4) גם מה מוכח, „שרוב העם לא רצה מלחמה ברומא, על כן לא נבחרו בין הלוחמים הנלחבים, אלה אשר לפנים התנגדו למרד אבל למראית העין התחרטו. גראו ראויים לדבר עם הרומאים במקרה שנירון האמין שכל המרד לא היה נגדו. 5) [הוא לא נזכר מקודם אצל יוסיפוס, אולי צריך להיות גוריון בן יוסף, ממגו מספר אחר כך יוספוס (ד' ג' ט') שעמד יחד עם רבן שמעון בן גמליאל נגד מעשי הקנים הקיצוניים. — וע' גטין פ"ז שלרגלי הבדל הכתב העברי והיוני קרו שהחליפו שמות אב ובנו)]. 6) כן נזכרי קד' כ' ט' א—ב'.

פרק ו': 1) ב' כ' ד'. 2) שנבחרה באספה בהר הבית (שם ג'). 3) חיי יוסף, פרק ז—ח'. 4) את הספר הזה, שהוא מורכב מרשימותיו בומנים שונים, הוציא כהתגוננות ספרותית נגד מתחרהו ואויבו יוסטוס מטבריה. גם כתב ספר המלחמה, אשר אבד. (ע' שטיין בהקדמה לתרגומו של חיי יוסף). 5) שם פרק י"ב. 6) אמנם הוא מדבר בסגנון של ראש המשלחת וגם אחר כך מדבר על פעולות המשלחת כעומד בראשה. אבל אילו היה ראש המשלחת מטעם השלטונות בירושלים, היה אומר זאת. יתכן שהיה בעל מדע יותר מחבריו והתנהג משעם עצמו כראשה, ואולי כותב הוא בסגנונו רק לשם התרברבות. 7) שם פרק י"ג. 8) כדי להשמיץ את חבריו אומר עליהם „הם אהבו לבצע ושלמונים. הוא (יוחנן) שחד אותם" כך כותב על אנשים אשר הוא קרא אותם במקום אחר (פרק ד') „אנשים ישרים. 9) שם.

www.daat.ac.il

10) קיסריה בעבר הירדן, אשר פילפוס בנו של הורדוס בנה במקום העיירה פאניאס וקרא אותה קיסריה לכבוד אוגוסטוס (מלחמה ב׳ ס׳ א׳). 11) לאיסור שמן של נכרים ע׳ ע״ז דף ל״ו. במלחמת (ב׳ כ״א ב׳) כי כל היהודים היושבים בסוריה נזהרים מן השמן אשר לא נעשה בידי אחיהם. 12) מדברי יוספוס נראה, כי פחד פן יסקלוהו אנשי גוש חלב, אם יקפח פרנסתם. במלחמת היהודים אומר שיוחנן הפיץ עליו שמועה כי הוא עומד למסור את הארץ לרומאים. 13) במלחמת כ׳ י״ח ו׳ שמו נואר. כאשר אגריפס נסע לצסטיוס מנה אותו למשל במלכותו. והוא השתמש בסמכותו זו לרצוח הרבה יהודים. כאשר אגריפס שמע על כך לקח ממנו את המשרה אבל לא מצא עוז בנפשו להמית את האיש. 14) חיי יוסף פרק י״ד. לפי סגנונו שם „אחר שלחי מאת פני את הצירים״ יכול הקורא לחשוב שנוא שלח אותם, אבל בפרק י״ב כותב כי רצו לשוב מקודם אך הוא בקש „כי יחכו לפחות עד שיעשה בידינו לסדר הנהלה קבועה בגליל״. כנראה רצה יוספוס בהנהלה להטיל גם על חבריו את האחריות למעשיו בגליל, אבל אחר שנתקל בהתנגדותם לא רצה עוד לבקש שישארו. 15) שם. 16) מלחמת ב׳ כ׳ ה׳. 17) שם ז׳—ח׳. 18) שם ג׳ ו׳ ג׳. 19) שם ג׳ ז׳ ב׳.

פרק ז׳:

1) העה׳ ח״ב 88. 2) חיי יוסף פרק ל״ח. 3) העה׳ 88. 4) סנהדרין פ״ח: 5) הל׳ סנהדרין פרק ב׳ הל׳ א׳.

פרק ח׳:

1) מלחמת ב׳ כ׳ ו׳ — בצור הערים אשר בו מתפאר לא היה נגד הרומאים, אלא להגן עליהן נגד ההתקפות היונים והסורים תושבי הארץ. 2) חיי יוסף פרק ז׳. 3) שם פרק י׳ — וע׳ מלחמת ב׳ י״א שרוב תושבי הגליל לא התנגדו לציסיניוס, אשר צסטיוס שלחו לגליל לפני מסעו נגד ירושלים. 4) חיי יוסף פרק י״ב. 5) שם פרק י״ג. 6) מלחמת ב׳ כ״א ג׳—ד׳. חיי יוסף פרק כ״ו—ל׳. 7) שם פרק כ״ג ול״א. 8) שם פרק ל״ב—ל״ד. 8) שם פרק ל״ח. 9) פרק ס״ח. 10) שם פרק ח׳. 11) שם פרק ס״ז.

פרק ט׳:

1) חיי יוסף כ״ז—ל׳; מלחמת ב׳ כ״א ו׳. 2) שם ז׳. 3) חיי יוסף י״ח. 4) שם כ׳. 5) שם ל׳—מ׳. 6) שם מ׳—מ״א. 7) מלחמת ב׳ כ״א ז׳. 8) ר״ל ארבעה חברים של המשלחת הירושלמית. 9) חיי יוסף מ׳. 10) שם מ׳—מ״א. 11) שם מ״ח. 12) שם נ״ג. 13) שם נ״ד—נ״ז. 14) שם ס״ב ס״ג. שם מספר באריכות איך כבש בערמה ובקרב קשה את טבריה, אבל לא „בלי קרב״ כמו שמתפאר במלחמת ב׳ כ״א ב׳. 15) חיי יוסף נ״ב — פעמים מפליט עטו של יוסף דבר אשר בכלל נזהר להסתירו. כך הוא מספר דרך אגב ששליחיו עברו דרך שומרון, כדי לקצר את דרכם לירושלים, אבל בשומרון עמד משמר רומאי. והנה אומר יוספוס: „כתבתי לידידי אשר בשומרון כי ישימו לב לשלום האנשים בדרכם״. מפליא מאד שגדוד של חמש מאות איש היה זקוק לשימת לב לשלומו. אבל עוד יותר מפליא שהיו ליוספוס ידידים בין הרומאים בשומרון. קשרי הידידות של שר הצבא היהודי,

www.daat.ac.il

אשר מתפאר להכין צבא להלחם ברומא. אם אויביו היו חזקים כל כך, עד שהיה יכול לבקש מהם לדאוג לשלום גדרו אשר שלח לירושלים. (לזה מתאים, מה שהוא מספר במלחמת היהודים ג' ח' ב' שאספסינוס שלח אליו את שר האלף ניקנור „אחד ממיודעי יוסף ואנשי שלומו לפנים" לפתות אותו לעלות מחבואו אחר נפילת יודפת. ע' שטיין, תרגום עבר של חיי יוסף ע' 156, הערה 1). 16) חיי יוסף ס' 17) שם ס"א. 18) שם ס"ג.

פרק י':

1) מלחמת ג' ו' ג'. 2) שם ג' ז' ב'. 3) שם ב' כ"ב א'. מה שכתב שם „התמכרו (יושבי גליל) להכין הכל לקראת המלחמה עם הרומאים" זה נכון, הגליליים התמכרו באמת, אבל לא הוא יוספוס. 4) מלחמת ד' ט' ב' בזמן אשר אספסינוס התכונן לצור על ירושלים כותב יוספוס: „לא בארץ יהודה לבד היו מחלקות ומלחמת אחים, כי אם גם בארץ איטליה. כי גלבה נהרג בשוק במרומי העיר רומא, ואוטו הוקם למלוך ונלחם עם ויטליוס אשר גם הוא שם גזר מלכות על ראשו, כי בחרו בו הלגיונות בגרמניה" עוד כתב שם (ד' י' א') „וגם את העיר רומא מצאו צרות רבות בעת ההיא. ויטליוס עם צבאו מגרמניה, ועוד הוליך עמו אספסוף גדול מלבד אנשי צבאו — הפך את כל העיר למקום מחנה ומלא כל בית אנשי צבא". 5) חיי יוסף ז'. 6) מלחמת ב' כ"ב א'. 7) שם ד' א' א'. 8) ד' א' ב'. 9) שם ג' ז' ג'. 10) שם ב' ז' ט"ו—י"ז ואח"כ (י"ח—ל"ו) מספר באריכות מגבורתו וחכמתו וגם מגבורת אנשי יודפת אשר יותר מארבעים יום התגדו לצבא אספסיינוס. ועוד הוסיפו להלחם כאשר הרומאים כבר נכנסו אל העיר. 11) שם ג' ז' ל"ד—ל"ו. 12) שם ל"ג. 13) [נתבונן בעלילות יוספוס ביודפת ונסיק, לא מסקנה מוחלטת, אבל השערה סבירה: הוא לא בא לעיר לחזק את רוח הלוחמים, אלא להשפיע עליהם למסור את המבצר לרומאים, כי לדעתו אין לקוות שיעמוד לפניהם. יתכן שהוא הודיע ע"י שליח לאגריפס את כונתו לאספסיינוס, והוא שמח על זה בתקוה לדכא את המרד בלי קרב קשה. אבל בבוא יוספוס ליודפת ראה שלא יצליח לפתות את המגינים ונטה לצאת מן העיר להציל את נפשו. אך הבין שהלוחמים חשדו בו ולא יוכל לברוח, הפך ללוחם נלהב, אבל מצא דרך להתקשר עם ידידים במחנה הרומאים וגלה להם מקום תורפה בחומה להכנס אל המבצר. ובעוד מועד הכין לו מחבוא ליום בו יחדרו פנימה. העיר נלכדה ואספסיינוס שלח את ניקנור מיודעו של יוספוס להביא אותו לפניו. להשערה זו מתאימה תמונת יוספוס מתחלת המלחמה עד סופה. הוא לא רצה לבגוד בעמו. אבל בגד בתפקיד אשר קבל מיד לוחמי החרות בהעמידו פנים כאילו הפך לאחד מהם. הוא היה מאוהבי אגריפס, אחד גרושו פחד ממתנגדיו, אך קוה שצסטיוס יבוא לדכא אותם ולהחזיר את שלטון העיר לאוהבי אגריפס. אחר מפלת צסטיוס, הפך הוא וכהרבה מחבריו לע"ע ללוחם החרות. הוא היה משוכנע שצבא רומאי חזק יבוא לנקום את כשלון צסטיוס, ואין תקוה לעמוד נגדו, וכמו כמה מחבריו השתדל למצוא עמדה בשלטון החדש. מובן שהוא לא רצה את אסון עמו, אלא קוה למצוא דרך לפייס את הקיסר שיחדש את שלטון אוהבי אגריפס. שהם גם אוהבי רומא, כמקודם. בקנאים שונאיהם ראה את אויביו ונלחם בהם בכל כוחו. כל זמן שצבא הקיסר לא בא ביקש ליראות כלוחם החרות וכמושל בגליל פעל כאילו התכונן למלחמה, אבל עשה מה שבידו לא לתת לקנאים להשתלט בארץ

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

ולעשות אותה מבצר חזק לעמוד מול האויב. גם לא ניתק את קשריו עם אגריפס, בתקוה שהוא יהיה המתוך בין היהודים והרומאים. אחר נפילת יודפת השליך את המסוה של לוחם החרות ורצה להיות הוא המתוך. ואכן ראה את ראשי הקנאים כמתנגדיו ואויביו, כפי שהם ראו בו בוגד בצדק והאשימו אותו. באסון הגליל, כך על ידי סכסוכיו היה מפודר את כוחות הארץ המלוכדים והניח לאספסיינוס לכבוש עיר אחר עיר, ורק אחר כבוש הגליל יכלו הרומאים לצור על ירושלים. כך נעשה יוספוס לאחד מגורמי החורבן.

לפרק י"א

1) מלחמת ג' ט—ו'. 2) שם ד' ג' ג'—ה — מי שנחשד בעיניהם בנטיה אל הרומאים נחשב כאויב ובוגד, ונהרג אם נפל בידיהם. 3) שם ד' ג' ו'. 4) אבל לפי התוספתא סנהדרין פרק ג' אין מעמידין לא כהן גדול, ולא מלך אלא בבית דין של שבעים ואחד. וכן כותב רמב"ם הל' כלי המקדש ג' ט"ו — אך ידוע שמזמן הורדוס ואלאה, בפרט בימי אגריפס השני מונו כהנים גדולים אינם הגונים. 5) אמור מ"ב' ו' תוספתא יומא א' ו'. מובן שבזמנים כתיקונם היה המנוי טעון את אישור הבית דין הגדול. 6) הכהן הגדול צריך להיות גדול מאחיו גם בעושר. אין לו ממון, כל הכהנים יתנו משלהן. (רמב"ם שם פרק ה'). 7) מלכים א' יט יט. 8) מלחמת ד' ג' י'. 9) שם ה' ג' א'. 10) שם ד' ג' ט' — יוספוס כותב: „והאנשים נשואי פנים בקרב העם גוריון בן יוסף ושמעון בן גמליאל הקוהלו את העם לאספה והעתידו עליו דברים וגם חילו אז פני כל איש ואיש להחיש נקמה בשונאי החרות ולטהר את בית המקדש משופכי דם". 11) מלחמת ד' כ"ב א'. 12) הע"ה 119. 13) יוספוס אינו אומר שהוא ויהושע הקהילו את העם יחד עם רבן שמעון. רק אחר נאומו כתב: וגם אנשי המעלה בין הכהנים... מדברי יוספוס אין להכריע אם חנן וחבריו דברו באותה אספה או שהם דברו באספה אחרת. 14) חיי יוסף ל"ח—ל"ט. 15) קדי כ' ט' ב'. 16) מלחמת ד' ה' ב'. 17) סוטה פרק ח' א'. 18) יומא ט'. 19) מלחמת ד' ג' י"ב. 20) לפנים מן החיל. 21) משומאת מת — רע' לזה יומא כג. שקשה להם טהרת כלים יותר משסיכת דמים.

לפרק י"ב

1) מלחמת ד' ג' י"ג—י"ד. 2) מזה מוכח, שגם אז היו ליוחנן הרבה אוהבים בתוך יושבי ירושלים, והם ראו בו את האיש שיוכל לתווך בין שני הצדדים האמינו שגם הקנאים ישתדלו לא לטמא את היכל ה', שלא כחנן שכבר קודם לכן התאונן על התועבות שמלאו אותו (ד' ב' י'), ולא כאלו „אשר לא יוכלו עוד לשבת בעירם אם לא יכריתו את השודדים ממנה. לא נטעה אם רואים באוהבי יוחנן את המתונים כרבן שמעון בן גמליאל, אשר לפנים תמכו בו נגד יוספוס (חיי יוסף ל"ח, ל"ט). 3) אם זו אמת, חלל יוחנן את שבועתו. ע' שבועות ל"ש ורמב"ם הל' שבועות ב' ט"ז: כשמשביעים הדיינין את הנשבע אומרים לו: לא על דעתך אנו משביעים אותך אלא על דעתנו. 4) הם בני בנים של האדומים אשר יוחנן הורקנוס הכריחם להתגייר (קד' י"ג ט' א'). גם שנאו את הרומיים ועל כן ראו בהם הקנאים בני בריתם. 5) מלחמת ד' ד' א'. 6) שם ב'. 7) שם ד'. 8) שם ד' ה' א'. 9) שם ה' ב'—ג'. 10) שם ד'. 11) שם ד' ו' א'. 12) שם ד' ז' א'. 13) יש להניח שבין אלה גם מן הקנאים הירושלמיים וגם אוהביו פליטי גלילי. 14) שם ד' י"א. 15) והם הזמינו את שמעון בן גיורא, מזה שהם נשארו למרות

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

שלטון האימים. מסתבר, שספור יוספוס על הרציחות מוגזם ולא נהרגו אז אלא אלה אשר נגדם היה חשד מוצדק.

לפרק י"ג

1) מלחמת ד' ס' י"א. 2) שם ס' ג'. 3) שם ב' כ"ב ב'. 4) כנראה הצבא אשר שולח לעקרבים אחר מפלת צסטיוס. (ב' כ' ד'). 5) שם ד' ס' ג'—ד'. 6) שם ד' ס' י"א. 7) שם י"ב. 8) שם ה' א' ב'. 9) שם ד'. 10) ע' גטין נ"ו: היו בה תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת... חד אמר להו אנא זיינא להו בחטין ושערי וחד אמר להו בחמרא ובדמלחא ומשחא וחד אמר להו בציבי... הוה להו למיזן עשרים וחד שתי. 11) מלחמת ה' ג' א'. 12) שם ה' ו' א'. 13) גטין נ"ו: וע' כרך ה' צד 42 והלאה. 14) מלחמת ה' א' ד'. 15) גטין נ"ה. 16) אבות דר"נ פרק ד'. 17) מלחמת ד' ס' ב'. 18) ירמי' ט' ג'. 19) אפשר דהויא הצלה פורתא (גטין נ"ו). 20) מלחמת ד' י"א ה'. 21) קרי עליה רב יוסף ואי תימא רבי עקיבא: משים חכמים אחור ודעתם יסכל (ישע' מ"ד כ"ה) גטין נ"ו: — וע' עוד דברי המחבר בסוף רשימותיו.

הערות למדור ד' — מנהיגי הדור

פרק א'

1) כדי להבדיל בינו ובין נכדו רבן גמליאל דיבנה. 2) ברייתא שבת ס"ו, וע' דו"ר כרך ג' עמוד 707. 3) ע' שם עמוד 714. 4) מס' שבת קט"ו. 5) ר"ג דיבנה. 6) מס' סנהדרין י"א: לפי פי' פרץ שקיפוי קדמאי היה ר"ג הזקן ובית דינו עי' הגהות רצ"ח היה. 7) בלשכת הגזית היה המקום של הבית דין הגדול להוראות בענייני הלכה, אבל המושב לסדור צבור היה בימי רבן גמליאל במקומות שונים בהר הבית (ואולי לא התאספה שם כל הסנהדרין) — אבל בימי רבן שמעון בן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי לא נשלחו אגרות הבית דין הגדול מהר הבית, אלא משער האשפות. ע' ליקוט מכילתא (הוצא' הופמן צד 30) (ומדרש תנאים לדברים כ"ו ג'). 8) פרש"י בסנהדרין י"א: לדבר על עסקי צבור. 9) ורק מפני הדחק יכולים לעבר אחר ראש השנה (תוספתא סנהדרין פרק ב', מס' סנהדרין י"ב). „אין מעברין את השנה לפני ר"ה ואם עיברוה אינה מעוברת, אבל מפני הדחק מעברין אותה אחר ר"ה (פירש"י: מודיעין לגולה). רמב"ם (הל' קדה"ח פרק ד' הל' י"ג) כותב: „אין אומרין שנה פלונית מעוברת. אלא אחר ר"ה, שנה זו מעוברת. ודבר זה מפני הדחק. אבל שלא בשעת הדחק אין מודיעין שהיא מעוברת אלא באדר, הוא שאומר: שנה זו מעוברת. וחדש הבא אינו ניסן אלא אדר שני".

פרק ב'

1) על ששה חדשים השלותין יוצאין. על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ר"ה, על תשרי מפני המועדות על כסלו מפני חנוכה ועל אדר מפני פורים וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן. וכבר רש"ק אייגר בשם ספר טורי אבן: הוא מילתא דפסיקא דאין יוצאין רק על ששה חדשים, דכל זמן שבית המקדש קיים דיוצאין על אייר, אין יוצאין על ט' באב, דבזמן שיש שלום אין צום. תוספתא ר"ה (פרק א' י"ג) נמצא: „רבי התקין שיוצאין אף על אדר שני מפני הפורים. מזה רואים שרבי (ר"י הנשיא) עשה

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

תקנה חדשה לתקנה הקודמת של יציאת השלוחים. — לפי התוספתא (פ"א ט"ז ב' ב') „ר' אלעזר ב"ר צדוק אומר אין השלוחין יוצאין לסוריה עד ששמעו מבית דין מקודש" (נראה שמה שבירושלמי מובא שהשלוחין יצאו מבערב בחזקת שנתקדש, זה הותר רק לשלוחין היוצאין לבבל אבל השלוחין לסוריה הקרובה היו צריכים לחכות עד ששמעו שבית דין קדש את החדש. יכול להיות שבראשונה גם השלוחין לסוריה, יצאו בחזקת נתקדש, ואח"כ תקנו וחכמים שיחכו). 2) ע' מס' ע"ז פרק ב', משנה ו'. 3) ע' משנה יומא פ"א מ"ח. 4) במשנה הראשונה של הפרק נזכר קלקול האפיקורסים או מינים, דהיינו ביתוסים, אשר פעמים התנגדו לקביעת החודש של בית־דין וזכרו עדי שקר שהעידו שראו את החודש אף שלא היה נראה. עי' ר"ה דף כ"ב; בעל תוספות יום טוב מצא בדפוס ישן שרש"י גרס גם במשנתנו משקלקלו המינים ומצדד שלפי הגרסה הזאת אולי צריכים לבאר גם במשנתנו שהביתוסים קלקלו. אבל במחכ"ת זה אי אפשר, כי אם רש"י מבאר במשנתנו „הכותים השיאו בהרים שלהם", אבל לביתוסים לא היו להם לא הרים ולא ערים שלהם, שהם ישבו בתוך כל בני ישראל.

פרק ג'

1) ראוי להעיר על זה, כי במשנה זו לא נאמר כמו בקודמות „בראשונה" לפי שהענין של הראשונות (שהמגרש עשה ב"ד לבטל את הגט, ומה ששנה את השמות) לא היה דבר רגיל אלא קרה רק פעמים, אבל שבועת האלמנה היתה דבר קבוע במשנה (ע' כרך ג' עמוד 234) „פוגמת כתובתה לא תפרע אלא בשבועה עד אחד מעיד שכתובתה פרועה לא תפרע אלא בשבועה מנכסי יתומים ומנכסים משועבדים" (כתובות פרק ט' מ"ז). 2) משמע שגם זו תקנת ר"ג הזקן כדעת רש"י למשנה. 3) ע' דוה"ד כרך ג' עמוד 204 והלאה שהתקנות הכללות נתקנו ביסודן אחר תקופת אנשי כנה"ג. 4) תחומים של אלפים אמה לכל הפוסקים דרבנן ואין ההלכה כר' עקיבא שלדעתו הם מן התורה. וע' דוה"ר כרך ג' צד 26 שם מביא מיוסף (עה"ד ר' י"ב פקודות של לצבוא בצבא). אחד מן הטעמים הוא שאסור להם ללכת בשבת (חוץ לתחום). 5) ע' ערובין פרק ד' מ"א, שיש מבארים לא לצאת מן אריבע אמות ממש ויש לא לצאת מן העיר.

פרק ד'

1) דור דורשיו ח"א עמוד 189. 2) כונתו לפרוזבול וע' דוה"ד כרך ג' עמוד 702 והלאה. 3) בעל תוספות יו"ט כתב לדברי המשנה „ושם כל הערים מתכנסין פירש"י ביום השבת שחללוהו לבא להעיד. ומדברי רמב"ם בפ"ב מהמל' קדוש החודש נראה דאף ביומות החול מתכנסין כדי ששם בודקין אותם אבל לדברי רש"י ברורים שרק בשבת היו בודקים אותם שם, אבל בחול בודקים אותם במקום מושב ב"ד" כמו שהוא במשנה ג': דמות צורות הלבנה היו לו לרבן גמליאל (דיבנה) בסבלא ובכותן עלייתו שבהן מראה את הדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה. — ודברי הרמב"ם אינם מתנגדים לדברי רש"י שהוא כותב (פ"ב ה"ז) רק: וב"ד מכנסין אותם כולם למקום אחד ועושין שם סעודות גדולות כדי שיהיו רגילים לבא. אבל זה שנאמר במשנה „וב"ד בודקין אותם שם" קאי אשבת כדברי רש"י. 4) כל הענין מבואר באריכות בפרק הבא. 5) וע' בפרק ג'. 6) כפירש"י גטין ג'. 7) גטין פרק ד' סי' י"ב. 8) הערת המעבד: בהוצאה הראשונה של דו"ד כותב וויס: בראשונה היה המגרש על ידי שליח מבטל את הגט בפני ב"ד של שלשה

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

ולא בפני שליה. התקין ר"ג הזקן שלא יהא רשאי לבטל כי אם בפני שליח... ותקן שביטול השליחות לא יועיל לבטל הגט אף שמן הדין הגט גט. — כנראה שוויים עצמו הבין שטעה במה שכתב „ותקן שביטול השליחות לא יועיל וכו'", כי בהוצאה אחרת המשמיט את המשפט האחרון.

המחבר צ"ל ראה רק את ההוצאה הראשונה וכתב נגדה: היכן הוזכר בתקנת ר"ג הזקן שביטול השליחות לא יועיל? הלא כל תקנתו של ר"ג אינה כי אם זאת „שלא רשאי לבטלו, ולא יזדקקו לו בית דין (לבטל שלא בפני שליח) ושום ב"ד אינו רשאי לעשות כן. ולא לבד שלא הוזכר בתקנה איך הדין, אם הבעל עבר על התקנה ובטל את הגט, כי אם נמצא בגמרא מפורש שרבי טובר אם בטלו (נגד התקנה) מבוטל. וכן ההלכה. בברייתא בגטין לג: ת"ר בטלו מבוטל דברי רבי, רשב"ג אומר אינו יכול לבטלו ולא להוסיף על תנאו, שאם כן מה כח ב"ד יפה", ומבואר שגם לרשב"ג תקנת ר"ג היתה רק אינו רשאי לבטל את הגט שלא בפני השליח, אלא שרשב"ג סבר כיון שתקנו החכמים שאינו רשאי, הנה מה כח ב"ד יפה אם הבעל יוכל לעבור על התקנה ולא אמרינן דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש. אבל ההלכה היא כרבי, שאם עבר על התקנה ובטלו מבוטל וכן פסק רמב"ם (הל' גרושין פ"ו הל' ט"ז). וכתב על זה הרב המגיד משנה וכן מוסכם מכל המפרשים ז"ל). 9) בפרק ג'.

פרק ה'

1) שם במשנה סוף יבמות. 2) דברים קפ"ח (לפי גרסת הגר"א. 3) אבל האופן השני של עדות, לשם קיום המעשה (קדושין וגרושין) אינו נזכר פה, כי באופן הזה אין ענין לבית דין, ואינו דומה כלל לעדות של מיתת הבעל, אשר בית דין צריך לחקור אותה. והמספרי אינו צריך להביא דוגמאות של האופן השני. 4) מובא בנימוקי יוסף בתחלת פרק האשה רבה (וכעין זה הוא בחידושו ריטב"א ליבמות דף פ"ח רק שם מביא זה בשם „מ"ד הר"מ ז"ל), ואולי זהו מורו המובהק ר' מאיר הלוי. ע' יד מלאכי כללי ריטב"א ושם הגדולים). 5) אשר דבריו מובאים למעלה. 6) ע' גטין ב'; רש"י ותוס' שם. 7)ע' דברי ראב"ד ומגיד משנה לרמב"ם סוף הל' גרושין. — [הנה יש פלוגתא בין הראשונים אם נאמנות עד אחד בעדות אשה מן התורה או מדרבנן, אבל אף אחד אינו אומר שהיא תקנת ר"ג הזקן. — וע' בס' מי נפחוח של הגאון ר' ד' קצנלינבוגן זצ"ל ליבמות פז: ופ"ח שמביא שיטות הראשונים ובסוף הוא מסיק: הך חזקה שבמילתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי, בודאי לא מטעם אומדנא הוא, שהרי לא מצינו שסומכין על עדות אשה באומדנא, אלא חזקה מטעם רוב היא, שרוב אנשים אינם משקרים הדבר העשוי להגלות... אבל בודאי מיעוט יש שהרוצה לשקר לא יחוש לשקר אף בדבר העשוי להגלות. על כן אי לאו משום תקנת עגונות הוו מחמרי רבנן ולחומר אשת איש היו חיישי אף למיעוטא. אבל בעיקר הדבר אם נאמנות עד אחד באשה, אם היא מן התורה או מתקנת חכמים נראת שפליגי בזה רב נחמן ורבא (דף צב.)... ואם נקטינן שמדין תורה אין עד אחד נאמן אלא מתקנת החכמים, בודאי הא שהתירה ב"ד להנשא ע"פ עד אחד היי הוראת ב"ד וכדברי רב נחמן... אבל רבא ס"ל שמן התורה עד אחד נאמן בעדות אשה, וב"ד בהוראתן לא הורו להקל על דין תורה אלא שלא החמירו בזה...]

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

פרק ו'

1) בקצור. גם בירושלמי סנה' פרק א' א'. שם דף מ"ו מובאה ברייתא: תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר שמעתי שב"ד מכין רוגנשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה. 2) בפרק הקודם ספר יוספוס שהורדוס התחזק במשלתו כל כך, אשר לא היה לו לפחד עוד מהתנגדות של שום צד. 3) ע"י סקירה פרק א' בסופו. 4) גם לנציב הרומאי היה אסור להלקותם להצליבם ע"י מלחמ' ב' י"א ט'. רק הנציב פלורוס הניח לעבור על זה. לדברי יוסיפוס, אשר כתב לפי טעם סיפוס, היה זה עוד גרוע מהחרג של אלפים יהודים. 5) וע' דוה"ר כרך ה' 112 והלאה. וע"ש באור הגמרא בשבת ט"ז. 6) במקום ולא צ"ל ולא. והביאור: ראו שרבו רוצחין אשר לא יכלו לדון אותם, אמרו מוטב שגלה מן המקום. ורב נחמן בר יצחק מבאר: כדי שלא יצטרכו לחייב את הרוצחים. או אולי יש לגרוס במקום "לחייבו" "נחייב" ובאורו: שלא נהיה חייבים (לדון). 7) ר"ל בלשכת הגזית ע' סנה' פרק י"א מ' ב' גמרא סנה' פו: אלו ואלו באים לב"ד הגדול שבלשכת הגזית שממנו יוצאת תורה לכל ישראל שנאמר מן המקום ההוא אשר יבחר ה'. 8) וע' הגהות מהרי"ץ חיות לשבת ט"ו. 9) במכילתא שלנו נמצא (סוף משפטים סוף פ' ד') "מעם מזבחי תקחנו למות נמצינו למדין שהסנהדרין בצד המזבח". כלשון המכילתא שהביא רמב"ם נמצא במכילתא דרשב"י (הוצאת הופמן צד 126) ושם נוסף עוד: מכאן אמרו ארבעים שנה קודם חורבן הבית השני בטלו דיני נפשות מישראל, מפני שגלו סנהדרין ולא היו במקומן במקדש. וע' רמב"ן סה"מ קנ"ג במבדר ל"ה כ"ט. 10) ע' קד' י"ח ג' א' שהוא הראשון אשר הכניס את הדגלים עם פסילי הקיסר לירושלים. 11) ששם לא היתה סמוכה למזבח.

פרק ז'

1) ע' חגיגה פרק ב' מ"ב. 2) ע' הסקירה על התקופה האחרונה פר' א'. 3) ע' מדרש תנאים לדברים פרק כ"ו י"ב. 4) ערובין פ"ו מ"ב; כריתות פ"א מ"ח. 5) לדינו זהב 25 דינרי כסף. 6) ע' באור הענין בפירושים מלאכת שלמה ופאתארת ישראל, ובפרט את באורו של ר' חיים ברלין המובא בפירוש העמק דבר (בהרחב דבר) לויקרא י"ב ז'). 7) ז"א קן אחד ברבע דינר. 8) אין ספק שרבן גמליאל של המשנה הזאת הוא ר"ג דיבנה, שמוסר מעשה שהיה בבית אביו בירושלים לפני החורבן. 9) חיי יוספוס 38. 10) ע' מלחמת ד' ג' ט'. 11) אך אי אפשר שהוא בלן הרוגי מלכות כמו שנמצא באגרת דרב ש"ג. בבה"ג הל' תענית כתוב רק נהרג רבן שמעון ב"ג, וכן בסור או"ח סי' תקפ"פ. (וע' על כל זה דוה"ר ח"א כרך ה' 177—180. וב"ישורון" של וולגמוט תרפ"ג

פרק ח'

1) ערב מקום קרוב לצפורי. ע' ירושלמי ברכות, פרק ד' ה"א שלקוח חומרייא מן ערב לצפורי. ופריש שם ר' אליעזר אזכרי (בעל ספר הרדים) כל ערב שבת, שהיו החמרים באים מערב שהיתה עירו של חנינא בן דוסא (העירני על זה ידידי ר"ח בר דומא). 2) מה שהוזכר בסנהדרין (דף ל"ב) "ת"ר צדק צדק תרדוף הלוך אחר חכמים לישיבה. אחר ר' אליעזר ללוד, אחר ריב"ז לברור חיל וכו'" זה היה אחר החורבן בימי יבנה, אשר אמנם אז היתה המתיבתא ביבנה, אבל בית מדרשו של ריב"ז היה בברור חיל, וכן לכל החכמים האחרים היה מקום בית מדרשם לכל

www.daat.ac.il

אחד במקומו. וע' תוספתא מעשרות פ"ב, מ' מעשה שהלך ר' יהושע אצל ריב"ז לבורר חיל. על עיקר הדבר ע' דוה"ר כרך ה' צד 64 והלאה. 3) לא נוכל לומר שאז היה מושבו שם, יתכן שמזמן לזמן, בפרט ברגל, היה בירושלים. 4) זכריה בן ברכיה בן עדו. 5) וע' סנהדרין מ"א. 6) בדבר הזה, שהיה ענין של הוראה, מלא ריב"ז את מקום הנשיא, כי בדברי תורה נכנע לפניו רשב"ג. מובן שדרשת ריב"ז זו היתה כבר אחר מותו של רבן גמליאל הזקן, כי אין לחשוב שריב"ז מלא מקומו בחייו. 7) ע' פרק ז'. שני המסתכים נמצאים במדרש התנאים לספר דברים (כ"ו י"ג) ר' יהושע (או: ר' נחוניה בן הקנה) ספר: פעם אחת עליתי לשוק העליון לשער האשפות בירושלים ומצאתי שם את רבן שמעון בן גמליאל ואת רבן יוחנן בן זכאי יושבים ושתי מגלות פתוחות לפניהם, ויחנן סופר הלז עומד לפניהם ודן; וקולמוסו בידו. אמרו לו: כתב משמעון בן גמליאל מיוחנן בן זכאי לאחינו שבדרום... שלום! ידע לכם שהגיעה השנה הרביעית ועדיין קדשי שמים לא נתבערו; אלא שהמהרו ותביאו חמש שבלים שהן מעכבות את הודוי. ולא אנחנו התחלנו לכתוב לכם, אלא אבותינו היו כותבים: לאבותיכם. אמרו לו כתוב: אגרת שנית משמעון בן גמליאל ומיוחנן בן זכאי, לאחינו שבגליל..." 8) ע' סנהדרין י"א. וע"ש בהגהות מהרי"ץ חיות שגם רבנו פרץ מבאר שר"ג הנזכר הוא רבן גמליאל הזקן. וע' יעב"ץ: תולדות ישר', חלק ה' צד 199. 9) בעל תוס' חדשים חשב: „במקדש" מוסב של שבעים זקנים, אבל באמת מוסב על „אין מושקין את הסוטה" ז"א אין משקין את הסוטה אלא במקדש. 10) בפרק ו' גלתה הסנהדרין. 11) כי אין לחשוב ששמעה עוד בחדייב שנהגו להוציא ספר תורה לכתוב ממנו פרשת סוטה. 12) המחלוקת בין ב"ש וב"ה היתה קדומה: זה כמה שנים. המשנה מספרת לנו כי בבוא הילני לירושלים, שאלה שאלה הלכה למעשה והורו את הכמים ב"ה לחומרא. 13) קד' כ' ב' א—ה'; ואח"כ בפרקים ג' וד' דברי יוספוס אינם מסודרים. אבל ברור יוצא מהם (כ' ב' ה') שהילני עלתה לירושלים בימי מלכותו של איזאטיס. 14) קד' כ' ד' ג'. 15) טאציטוס. 16) כי אין לחשוב שעוד בחדייב צותה לעשות את הטבלא. 17) באמת נוכל להניח שהיה מאוחר. המחבר כתב בכ"ר כערך 12 שנים. 18) ע' פרק ו' (גלות הסנהדרין).

פרק ט' [illegible]

1) עמוד 358 והלאה עד 501. 2) ע' סקירה. 3) שנת 63 וע' סקירה. 4) הוא לא היה מלך ביהודה אלא מלך של כלקיס. סמכותו ביהודה היתה ההשגחה על בית המקדש מטעם הקיסר. אולי נמצא אז במלכותו כלקיס. 5) אמנם יוסיפוס מספר על משפט אחר שבית דינו של חנן דן, אבל יש להניח שהבית דין ההוא דן גם משפטים אחרים כמו על גרפת בת כהן. 6) ע' קד' כ' ט' ב'; מלחמ' ב' י"ד א'. וע' סקירה על התקופה האחרונה פרק ז' 82. 7) קד' י"ח א' ד'. 8) מלחמ' ב' ח' ד'. 9) שאין להתענות ואין להספיד בהם. ע' מגלת תענית פרק א'. 10) כרך ג' עמוד 447—453. 11) קשה להניח שהרעב הנזכר הוא הרעב בימי נציבות המומר טיבריוס אלכסנדר (קד' כ' ב' ה'), כי הבסוי „זמן קצר לפני מלחמתנו" אינו הולם מקרה שהיה כעשרים שנה מקודם. ועוד ישמעאל כהן גדול כהן בימי הנציב פליכס (קד' כ' ח' ה') כעשר שנה לפני החורבן. אם הרעב הנזכר היה אז צריכים לתקן קיסר „נירון" במקום קלאודיוס (אך גם אז אינו מוכרח לתקן כי גם נירון נקרא בשמו השלם: טיבריוס קלאודיוס נירון). — וגם אם יוסיפוס מזכיר את הרעב בימי המומר

www.daat.ac.il

דעת
מכללת הרצוג
לימודי יהדות ורוח

טיבריוס אלכסנדר אפשר להתאים זמן קצר לפני המלחמה בזמן של עשרים שנה, כי ביחס זמן הקדום של משה, גם עשרים שנה הן זמן קצר. 12) עמוד 422—419; 453—447. 13) מנחת נסכים שבא בגלל זבח, לדעת ח"ז היא כולה כליל למזבח ואין בה לכהנים כלום. 14) קד' כ' ח' ח'). וע' סקירה: 15) פרק ה' ג' בגמרא דף ל"ג; 16) בתוספתא: ובאו ושאלו את אשתו ואמרה, אישי כהן... 7) כנראה בא ר' יוסי לחזק את הספור, שגם בזמנו נשי הצדוקים — ואולי המינים — פונות לחכמים בשאלות נדה. וע' שבת פרק ב' ה'. לדעת ר' יוסי נחשבות בנות הצדוקין בעניני טהרת נשים כישראליות כל זמן שלא הלכו בדינים האלה בדרכי אבותיהם (משנה נדה פרק ד' ב). 18) קד' י"ח א' ד'. 19) דף י"ט: 20) בתוספתא יומא א' ח' מצינו: אמר אביו תמהני עליך שאם תאריך לא שהה ימים עד שנתנוהו בקבר שם וגם בגמרא יומא נ"ב. ומצאת המחלוקת בין הפרושים והצדוקים בבאור הפסוק. 21) לדעת הצדוקים הכהן השורף את הפרה צריך להיות מעורב שמש, אבל להלכה די שהוא טבול יום. ובזה שהכהן הצדוקי נזהר להיות מעורב שמש רצה להראות נצחון על הפרושים בגלל חומרה שהחמירו בפרה האדומה. נזהר הכהן השורף שבעה ימים מקודם מכל חשש טומאה ונחשב טמא במגע של מי שלא נזהר מכל זה, והיה זקוק לטבילה לפני השרפה ואז היה טבול יום. (ע' במשנה פרה פ' ן ופ"י וע' בתוי"ט לפרה פ' ג' מ"ז). 22) תשובת ריב"ז היא בבחינת ענה כסיל כאולתו וע' שבת י"ב.

פרק י'

1) ע' 548 והלאה. 2) ע' 56. 3) ע' כרך ג' עמוד 548 והלאה. בפרס ע' 555—563. 4) ע' דוה"ר ח"ג כרך ב' 202—357; 549—608. ועל אודות שמנה עשר דבר 580—602. 5) ע' דוה"ר חלק שני ע' 106 פרק כ"ו: רבה דאולפנא — רבת דמתניתא. 6) דוה"ר חלק א' כרך ה' 638—808.

לרשימות המחבר

1) כך לפי תרגומו של קלעמנץ הגרמני של הטכסט הלטיני. אבל לפי הטכסט היווני (בתרגום של שמחוני) אמר מיטוס: מלאנו ידכם להרים תרומה לעבודת אלקיכם ולאסוף נדבות כטוב בעיניכם ולא יסרנו בדברים את גושאי המתנות ולא עמדנו להם לשטן, למען תרבו עושר לרעתנו. ובכספנו אנו התכוננו להלחם בבני — אמנם אפשר להבין כן גם את הטכסט הלטיני.

2) וזהו ענין דברי הגמרא (ב"מ דף מ"ד) שזהב נחשב כפרות (נגד כסף שנחשב למטבע ירידת מחיר הזהב מוכיחה שגם מטבעות זהב נחשבו כסחורה. היחס בין זהב וכסף שהיה בימי המשנה, היה גם אז ובמעות הקודמות).

3) בכל השמצות של יוחנן אומר יוספוס ששמעון היה גרוע ממנו.

4) ואחדים מן הכהנים הגדולים.

www.daat.ac.il